

אחדות

XXXIII. ÉVFOLYAM, 168. SZÁM • 2023. JÚLIUS • 500 Ft
5783. ÁV • מנחם אב תשפ"ג • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

Tengerre, zsidók:

híres hajók és hajósok a zsidó történelemben

BALATONI NYÁR
Nemzetközi szinten

A NAGY Coca-Cola TITOK:

miért utálták a nácik a *Coca-Colát*?

A zsidók és a Titanic:
kóser konyha és zsidó
hírességek az óceánjárón

KEDVES OLVASÓ!

Az emberiség mindig szeretne rekordot dönteni. Megépíteni a legmagasabb épületet, megmászni a leghatalmasabb hegyet, víz alá merülni a leghosszabb időre vagy éppen kitenyészteni a legnagyobb sütőtököt. A leggyorsabbak, legügyesebbek, leghangosabbak, legnagyobbak akarunk lenni. A világ csúcsára vágyunk, ahova csak a legesleglegebbe juthatnak. Mindegy, miben, de ki akarunk tűnni, olyat akarunk megvalósítani, amit senki más.

De miért nem lehetnek ezek a vágyott legek pozitív, konstruktív dolgok? A versengésre törekvésünket számtalan kreatív módon állíthatjuk a jó ügyek szolgálatába. Ki tud több pénzt gyűjteni egy adott jótékony célra? Kinek a kezdeményezését támogatják a legtöbben? Ki tudja megtisztítani a legnagyobb tengerparti szakaszt a szeméttől?

A Titanic neve örökre összeforrt az emberi nagyvágyással, ami nemtörődömséggel és kapzsisággal karöltve egyenes utat mutatott a tragédia felé. Azonban, ha a Titanic tragédiája mögé nézünk, emberi életutakat találunk: rossz és jó sorsokat, hitet, vágyakat, törekvéseket – mindazt, ami emberré tesz minket. Ezeket az életutakat követve betekintést nyerhetünk egy letűnt kor mindennapjaiba, és megláthatjuk azokat az apró töredékeket, amikből összeáll a valódi élet.

Amikor hatalmas tetteket látunk, hajlamosak vagyunk elfeledkezni ezekről a töredékekről, amelyekből összeáll a nagy egész. Az apró lépésekről, amelyek végcélhoz vezetnek. Márpedig, ha ezekről elfeledkezünk, akkor csak az önmagában álló elérhetetlen rekordot fogjuk látni és legyintünk, hogy mi kevesek vagyunk ahhoz, hogy változást hozzunk. Pedig kitűzhetnénk olyan célokat, amelyekkel valóban előrébb visszük a világot. Olyan rekordokat, amelyeknek a megdöntésére érdemes időt, energiát áldozni.

A nagy tettek nem önmagukban jók vagy rosszak – az általuk a világba hozott változás fényében fog eldőlni, hogy a rekordunk öncélú-e vagy a közös fejlődésünket szolgálja. Érdemes megtenni az első lépést!

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:
www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

SMÚZ

- 2 A valódi rekordok értéke
Steiner Zsófia főszerkesztő
- 4 Hírek

A REBBE SZAVA

- 5 Népünk fennmaradásának titka

HOHMECOLÓ

- 6 A Titanic és a zsidók
Naftali Deutsch
- 8 „Ahova te méysz, oda megyek én is”
Isidor és Ida Straus élete – és halála
Chana Deutsch
- 10 Zsidók, ha tengerre kelnek...
Chana Deutsch

JIDDISKÁJT

- 16 A nagy Coca-Cola titok: hogy lett kóser a világ első számú üdítőitala? Az érem két oldala: kritikák az USA-ban és a náci Németországban
Oberlander Báruch

JUDAPEST ANNO

- 20 A gettó világhírű dalnoka, aki háromszor halt meg
Morris Rosenfeld centenáriuma
Cseh Viktor

KILE

- 24 Balatoni nyár – nemzetközi szinten
Liebman Flóra
- 26 Szülővárosában imádkozott a Jeruzsálembé szakadt egri közösség főrabija
Liebman Flóra
- 28 „Ez még nem a fejlődés vége!”
Steiner Zsófia

MISPÓHE

- 30 A Titanic kóser konyhája
Dénes Anna
- 32 Elhunyt a Dugó-művelet megálmodója
Dénes Anna
- 34 Hogyan hajózott a Szentély kapuja Jeruzsálembé?
Dénes Anna

BORÍTÓ

Balatoni nyár – nemzetközi szinten

Fotó: CTeen

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egyseg@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK:
Dénes Anna, Cseh Viktor

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-0346 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

6. oldal

A Titanic és a zsidók

„Bár a Titanic neve összeforrt a nagyzolással és csillogással, nem csak az elit utazott rajta, és számos zsidó utast is szállított.”

16. oldal

A gettó világhírű dalnoka, ki háromszor halt meg

„A kis város, ahol gyermekéveimet töltöttem, csendes mély erdők és merengő nagy tavak közé van beékelve. Korán chéderbe küldtek, ahol a szent tudományok elemeibe avattak be.”

24. oldal

Leitner Dávid élete

„Dugó azon zsidók százezreinek a győzelmét jelképezte, akik túléltek a soát, Izraelbe vándoroltak és Izrael Államban rendezték be.”

A Bibliában leírtakat igazolták a régészek

A Héber Egyetem kutatói bizonyítékokat találtak arra, hogy Júdea királyságának déli határa már háromezer évvel ezelőtt messze túlnyúlt Jeruzsálemen, éppen ahogy a Bibliában áll. Korábban úgy vélték, hogy csak a későbbi évszázadokban hódították meg ezt a területet.

Joszeff Garfinkel professzor erről szóló tanulmányában öt fontos régészeti helyszín leleteivel szemlélteti elméletét, mely szerint a Júdeai-síkságot már a polgári időszámítás előtti X. században meghódították a zsidó uralkodók. Számos régész úgy véli, hogy ez a folyamat 2-300 évvel Dávid király uralkodása után zajlott le.

„A bizonyítékok korábban is léteztek” – nyilatkozta Garfinkel. – „Arra volt csupán szükség, hogy valaki összerakja a teljes képet a töredékekből. Örülök, hogy én lehettem az, aki ezt megtette”.

Orosz rakétatalálat ért egy odesszai zsidó központot

Orosz rakétacsapás okozott jelentős károkat július 23-án a Hillel nemzetközi zsidó ifjúsági szervezet irodájában az ukrajnai Odesszában. A háború kezdete óta ez volt a második alkalom, hogy a Hillel ukrajnai épületét orosz támadás érte: harkivi központjuk tavaly pusztult el orosz bombázások következtében.

A főként egyetemi kampuszokon működő szervezet közleményében azt írta, hogy a rakétatámadás tönkretette az iroda ajtaját és ablakait, a mennyezet pedig beomlott, azonban szerencsére az épületben ekkor senki sem tartózkodott.

„Remélem, hogy a lehető leghamarabb helyre tudjuk állítani a programokat” – nyilatkozta Osik Akselrud, a Hillel közép-ázsiai és délkelet-európai régiójának igazgatója. A Hillel egy rövid videót is megosztott a helyreállítás megkezdéséről.

Lovagá ütötték a brit főrabbit

Ephraim Mirvis brit főrabbit hivatalosan a Brit Birodalom Lovagrendjének lovagkeresztjével tüntette ki III. Károly július 11-én a windsori kastélyban tartott ceremónia során. Nagy-Britannia legmagasabb kitüntetésével „a zsidó közösségnek, a vallásközi kapcsolatoknak és az oktatásnak tett jelentős szolgálatait” ismerték el. Mirvis 2013 óta a Nemzetközösség Egyesült Héber Gyülekezeteinek főrabbi, és ebben a szerepében „globális eseményekkel foglalkozik, a 'felelősségteljes judaizmus víziójával', segíteni próbálva például az ujjur muszlimok sanyarú helyzetén, egyetlen ilyen beavatkozásként globális hit vezetőjétől”.

Mirvis úgy nyilatkozott: „mélyen megtisztelő ez a díj számomra, különösen, hogy azt Őfelségétől, a királytól vehetem át uralkodásának első évében”.

Anthony Hopkins alakítja a „brit Schindlert” a mozivásznon

„Van-e valaki a közönségben, aki Nicholas Wintonnak köszönheti az életét? Ha igen, felállna, kérem?” – így kezdődik a közösségi médiában az elmúlt években felkapott jelenet. A kérésre minden jelenlévő feláll a döbönt Sir Nicholason kívül, aki ekkor találkozott először azokkal a prágai zsidó gyerekekkel, akiket a II. világháború alatt megmentett.

Arról, hogy mi vezetett ehhez a pillanathoz, a hamarosan mozikba kerülő, *Egy élet* című film számol be. A „brit Schindler” néven emlegetett Winton *Anthony Hopkins* és *Johnny Flynn* alakítja majd, édesanyját pedig *Helena Bonham Carter*.

Winton feladta tőzsdeügynöki munkáját, hogy segítsen a menekülő zsidóknak. Az általa megmentettek leszármazottainak száma 6000-re tehető.

NÉPÜNK

fennmaradásának titka

A Rebbe levelezésében keresgélve lenyűgözve vehetjük észre, mennyi különbözőféle ember fordult hozzá, hány és hány különböző ügyben. Ezúttal egy olyan levelet választottunk, melynek címzettjei – a lapszám témájához illeszkedően – tengerészek, ám a Rebbe nekik írt üzenete mindenképpen széles körben adhat iránymutatást az életünkhöz.

E levél címzettjei az Egyesült Államokba érkező, Miszgváv nevű izraeli hajó tengerészei és tisztjei voltak 5711. sziván hónap újhóldja (1951. június 5.) Brooklyn, N.Y.

Üdvözet és áldás!

Örömmel értesültem barátjuktól, Yitzchak Gittlesontól az Egyesült Államokba való érkezésükről. Átala küldöm üdvözetemet: „Jöjjenek békével!”. A legjobbakat kívánom Önöknek!

Nem kétséges, hogy látogatásuk egyik célja az Egyesült Államokban vagy más országban az, hogy tiszteletet és megbecsülést vívjanak ki az újjáépülő Szentföldön letelepedett közösségnek, továbbá példát mutassanak és képviseljék a Szentföldet építők életstílusát. Önök mutatják meg a világ számára népünk erejét, ami rendkívül fontos és emelkedett cselekedet.

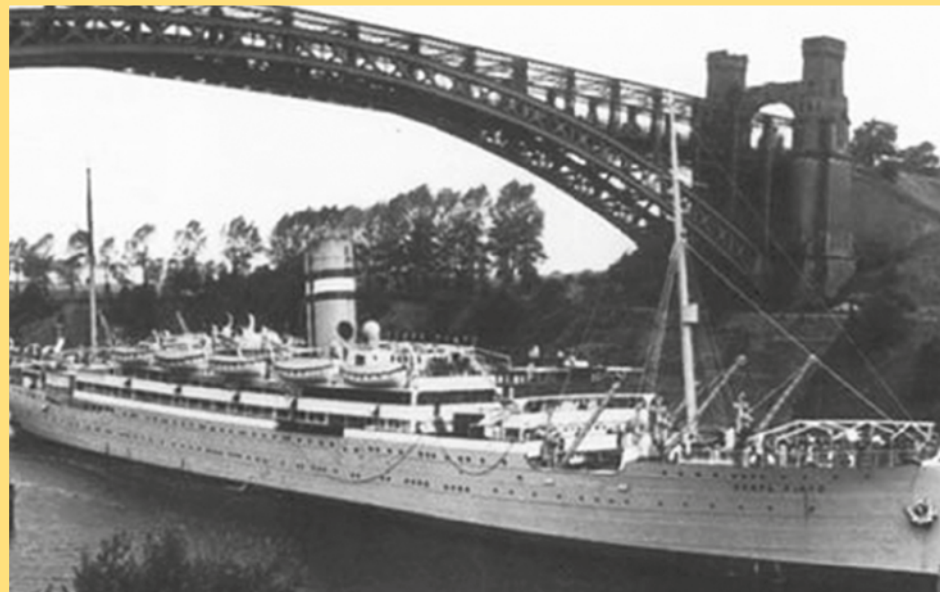
Vajon mi az a tulajdonságunk, amit a legtöbbre értékelnek és becsülnék a világ népei? Amióta Izrael néppé vált, tehát a tóraadás óta, melyet a közelgő sávuot során ünneplünk meg, Izrael mindig a legkisebb népek közé tartozott, legalábbis mennyiségi szempontból. Ezzel együtt ettől az eseménytől kezdve Izrael folyamatosan irányt mutat a világ népei számára, méghozzá minőségi, azaz spirituális szempontból, az egyistenhit által, valamint a jótékonyság és igazság útja által, melyet Isten jelölt ki.

Ettől az eseménytől kezdve egészen napjainkig, minden egyes nemzedékben, ellenünk támadtak a nemzetek. Ennek ellenére Izrael gyermekei élnek és léteznek, akik pedig a vesztünkre törtek, legyen szó Asszíriáról, Babilóniáról, a görögökről vagy a rómaiakról, elpusztultak és még nyomuk is alig maradt.

Mindebből egyértelműen látszik, hogy népünk fennmaradásának titka nem a mennyiségen, hanem a minőségen múlik. Mi nem a fizikai erőnk miatt, hanem az örökre szóló szellemi értékeink miatt létezőnk, melyekkel egy-

gyé váltunk és melyek a lényegünket alkotják, ahogy áll: „Ti, akik ragaszkodtok az Örökkévalóhoz, az Istenetekhez, életben vagytok a mai napon”.

Ez minden egyes olyan helyre is vonatkozik, amit felkeresnek. Az a vágyuk, hogy bemutassák a zsidó élet egyediségét és a zsidó nép különleges képességeit. Ebben az egyediségben egy különleges pozitív minőség rejlik, és ezért kötelességük hangsúlyozni és nyomatékosítani a

AZ SS. SERPA PINTO, AMIN A REBBE ÉS FELESÉGE AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBA ÉRKEZTEK 1941-BEN

zsidó nép spirituális erejét, tehát azon adottságát, mely által képes a szellem erejét a fizikai valóság fölé emelni és ezzel beteljesíteni prófétánk tanítását: „Nem a hatalammal és nem az erőmmel, hanem a szellememmel, mondja az Örökkévaló, a Seregek Ura”.

Egy boldog ünnep, továbbá valódi, lelki küldetésük sikeres és felelősségteljes megvalósításának áldásával,

M. Schneerson

A Titanic és a zsidók

NAFTALI DEUTSCH írása

A Titanicot kutató tengeralattjáró, a Titan tragédiája újra a hírhedt óceánjáró felé fordította az közfigyelmet. Bár a Titanic neve összeforrt a nagyzolással és csillogással, ahogy látni fogjuk, nem csak az elit utazott rajta, és számos zsidó utast is szállított.

A Titanic utasai

A XX. század elején az Európa és Amerika közötti hajójáratokon zsidók tömegei utaztak. Túlnyomó többségük nem sikeres üzletember volt, aki az Újvilágban próbálta még tovább növelni a vagyonát, hanem nincstelen kivándorló, elsősorban az Orosz Birodalomból, ahonnan a nyomor, a pogromok és a gyermekeket sújtó, több évtizedes katonai szolgálat elől menekültek el egy jobb élet reményében. A Titanic fedélzetén is több száz zsidó utazott, elsősorban a harmadosztályon. A pontos létszám nem ismert és még az utasok névsorára sem lehet támaszkodni, mert a könnyebb befogadás érdekében sokan megváltoztatták származásukról árulkodó nevüket, illetve sokan utaztak hamis iratokkal. A zsidó utasok jelentős része szigorúan vallásos életmódot folytatott, amihez az utazás során is ragaszkodtak. A fedélzeten szervezett imát tartottak naponta háromszor, bizonyára sokan töltötték az idejüket tóratanulással, az pedig már megszokott volt az efféle óceánjárókon, hogy gondoskodtak a kóser ellátásról is. Mivel a zsidók többsége csak a harmadosztályú jegyet tudta megfizetni, a vízbe fúltak listáján az átlagnál jóval nagyobb arányban szerepeltek zsidók. A hajót

ugyanis a szükségesnél sokkal kevesebb mentőcsónakkal szerelték fel, és ezekhez elsősorban az első és másodosztályon utazók fértek hozzá, így a harmadosztályról csak az utasok egynegyede menekült meg. A túlélők között így csupán 27 zsidót találunk.

Leláncolt özvegyek

Összesen mintegy ezeröttszáz ember veszett oda, s csak háromszáznegyven holttestet sikerült kiemelni a vízből. A házastársukat elvesztő zsidó özvegyek számára ez nehéz szituációt teremtett. Amellett, hogy férjüknek nem tudták megadni a végtiszteességet, hiszen sohasem kerültek elő földi maradványaik, kétséges volt, hogy újraházasodhatnak-e a későbbiekben. Ha ugyanis egy férj halála nem bizonyított, az egyedül maradt felség az ún. *águná* státuszba kerül, és nem köthet újra házasságot, hiszen valamennyi elméleti esély még marad arra, hogy az eltűnt férj előkerüljön. A rabbik ilyen esetben alaposan megvizsgálják a körülményeket, tanúkat hallgatnak meg és ezt követően döntenek arról, hogy továbbra is *águnának* tekintik-e a feleséget. Egy

korabeli feljegyzés szerint éppen ezt történt egy Zvia Meisner nevű asszonnyal, aki túlélte a hajótörést, ám férje nem került elő sem élve, sem holtan. Az ügyet vizsgáló rabbinikus bíróság végül úgy határozott, hogy a férj minden bizonnyal a hullámok közé veszett, ezért Meisner asszony özvegynek számít és újraházasodhat.

Híres utasok

A szegény kivándorlók mellett a Titanicon módos zsidók is utaztak. Az első osztály utasai között volt Benjamin Guggenheim, a neves amerikai bányatulajdonos. A visszaemlékezések szerint felajánlottak neki egy helyet egy nőnek szánt mentőcsónakban, ám ezt visszautasította, és inkább segített minél több női utasnak mentőcsónakba szállni. Végül ő is a tengerbe veszett, holttestét sohasem találták meg. Egy másik zsidó mágnás, a Macy's áruház tulajdonosa, Isidor Straus és felesége, Ida szintén odaveszett (lásd erről külön írásunkat). Isidor testvére, Nathan azért mene-

A katasztrófa egyetlen magyar áldozata

A Titanic tragédiájának egyetlen magyar származású áldozata, Weisz Lipót, avagy Léopold Weisz. Weisz 1875-ben született egy veszprémi zsidó családban. 19 éves korában az angol bromsgrove-i Művészcéhnél kezdett tanulni, és itt ismerte meg, majd vette feleségül Mathilde Françoise Pédet. 1911-ben a Lusitania nevű hajón szelte át az Atlanti-óceánt és Montrealban kapott munkát. A montreali Szépművészeti Múzeum fríze az ő keze munkáját dicséri. Később Edward Wrennel kötött szerződést Kanada kilenc tartományának kőcímereinek kivésésére, melyek a Dominion Express épületét díszítik.

Montreal 1912-ben óriási fejlődésen ment keresztül, és Weisz úgy érezte, hogy „Quebec az a hely, ahol pénzt lehet csinálni a művészetből”. Ezért aztán visszautazott Angliába, hogy magával vigye a feleségét. Ahogy korábban is, a Lusitaniával kellett volna utazniuk, ám a szénszállítmányok leállításai miatt végül a Titanicra kerültek. Southamptonban szálltak fel a Titanicra, másodosztályon utaztak.

Indulás előtt Weisz 15 ezer dollárnyi értékű aranyat – minden megtakarítását – belevarrta a kabátja bélésébe. A hajó elsüllyedésének estéjén Weisz a fedélzeten sétált, felesége pedig a spontán alakult kórusban énekelt, mielőtt csatlakozott volna férjéhez. Mínusz egy fok volt, a fagyos levegőtől az asszony reszketni kezdett és rossz előérzete támadt: „Azt hiszem, jégre futottunk” – mondta, és igaza is volt: alighogy beléptek a kabinjukba, a hajó megrázkódott.

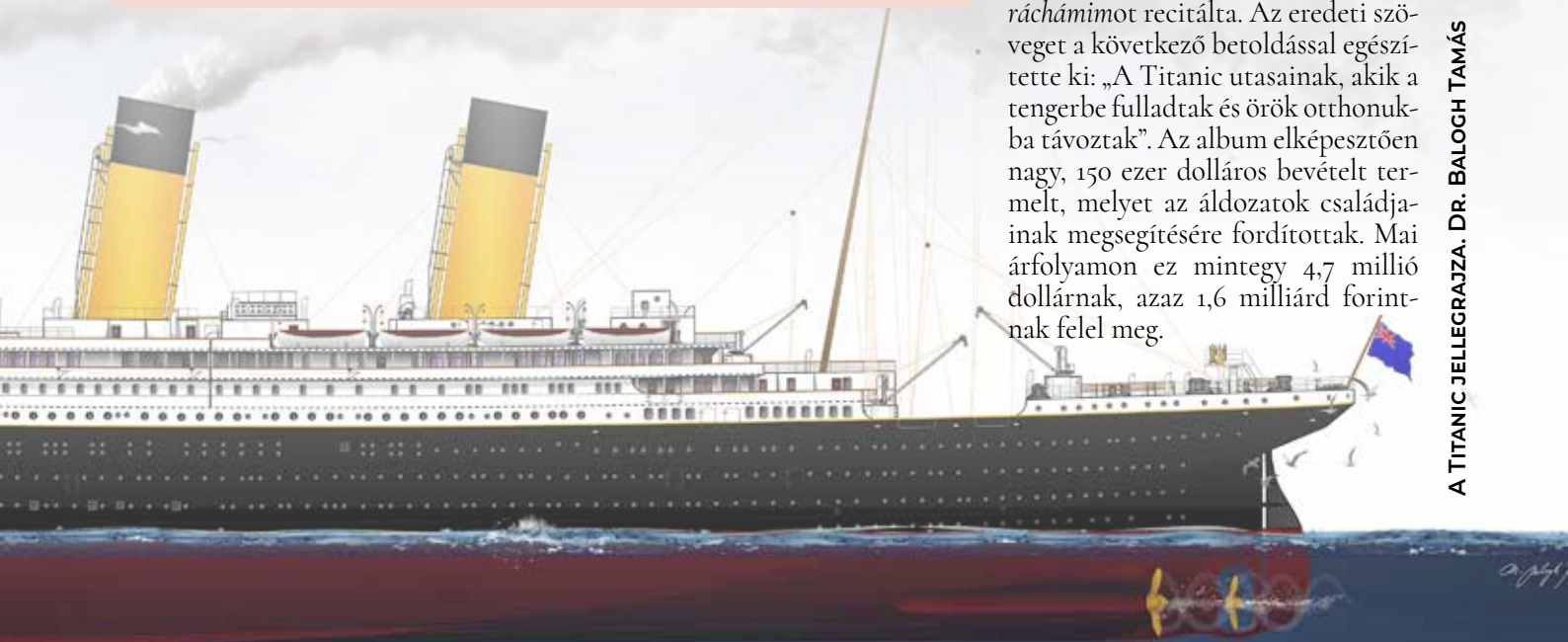
Mathilde túlélte a katasztrófát, Weisz Lipót azonban az óceánba veszett. A kabátjában talált arannyal még megmentette feleségét attól, hogy nincstelen lévén visszaküldjék Angliába. Weisz holttestét Montrealba szállították, és ott helyezték végső nyugalomra a Baron de Hirsch temetőben. A tragédia idején már Bécsben élő szülei ötven font kárpótlásban részesültek a Titanic segélyalapból. Mathilde Weisz üzleti partneréhez, Edward Lanclot Wrenhez ment feleségül.

külhetett meg, mert szentföldi tartózkodása során olyan nagy hatással volt rá a jeruzsálemi óváros falai között élő zsidó közösség spiritualitása és nyomora, hogy inkább ott maradt még egy ideig és népkonyhát alapított, így lekészte a Titanic indulását. A tragédia után meggyőződése lett, hogy a jeruzsálemi szegényeknek nyújtott segítsége érdemében kerülte el a halált, ezért tovább folytatta a jótékonykodást: kórházat, iskolát és gyermeksegély-központot alapított. Nevét a mai napig utca viseli a szent városban, sőt a tengerparti Netánjá városa is róla kapta a nevét.

Az áldozatok emléke

Mindezek után nem meglepő, hogy az európai és amerikai zsidó közösségek mind gyászba borultak a szerencsétlenség után. A jiddis költő, Solomon Small verset is írt az áldozatok előtt tisztelegve, „Der nászer kever”, azaz „A nedves sír” címmel. A költeményben emléket állított Ida Strausnak, aki bár megmenekülhetett volna a nőknek fenntartott mentőcsónakok egyikében, inkább a férje oldalán maradt: „De hallgass e nő lelkére: Nem mozdulok innen, együtt halok meg a férjemmel”.

A kor legnevesebb kántora, Yosselle Rosenblat külön felvételt készített a Titanic áldozatai emlékére, melyben a zsidó halotti imát, a *Kél málé ráchámimot* recitálta. Az eredeti szöveget a következő betoldással egészítette ki: „A Titanic utasainak, akik a tengerbe fulladtak és örök otthonukba távoztak”. Az album elképesztően nagy, 150 ezer dolláros bevételt termelt, melyet az áldozatok családjainak megsegítésére fordítottak. Mai árfolyamon ez mintegy 4,7 millió dollárnak, azaz 1,6 milliárd forintnak felel meg.

„AHOVA TE MÉSZ, oda megyek én is”

ISIDOR ÉS IDA STRAUS ÉLETE – ÉS HALÁLA

CHANA DEUTSCH írása

Az 1997-ben készült világhírű Titanic filmben látható egy rövid jelenet: egy idős házaspár egymást átölelve fekszik az ágyban, miközben a kabint lassan ellepi a víz. „Ahova te mész, oda megyek én is” – mondja az asszony. A jelenet nem légből kapott, hanem a gazdag zsidó házaspár, Isidor és Ida Straus valós történetén alapul. Isidor és Ida együtt haltak meg 1912. április 15-én a Titanic elsüllyedésekor.

Isidor Straus 1845-ben, Ida pedig – Rosalie Ida Blun néven – 1849-ben született Németországban. Családjukkal mindketten még gyerekként költöztek az Egyesült Államokba. Itt találtak egymásra és házasodtak össze 1871-ben. Hét gyermekük született, akik közül az egyik még csecsemőként meghalt. Utolsó, végzetes útjuk előtt né-

hány hónapot Németországban töltöttek. Erre már több alkalommal akadt példa, és általában német óceánjáróval utaztak vissza Amerikába. A gazdag házaspárt azonban vonzotta az óriási és minden luxussal felszerelt új hajó, ezért úgy döntöttek, hogy Németországból Angliába utaznak, és innen indulva szelik át az Atlanti-óceánt a süllyedésbiztosnak tartott Titanicon. Velük tartott Ida nem sokkal korábban felfogadott cselédje, Ellen Bird, valamint Isidor inasa, John Farthing.

Strausék igen vagyonosnak számítottak. Isidor, és fivére, Nathan 1888-tól fogva egyre nagyobb területet bérelt a híres Macy's bevásárlóközpontból, végül 1896-ban megvették az egész komplexumot. Nathan, aki 1931-ben, 82 éves korában hunyt el, széles körben ismert jótékony adományozóként szerzett nevet magának. Isidor az amerikai kongresszus tagja is volt 1894-95-ben, New York 15. kongresszusi kerületét képviselte, rövid ideig pedig a képviselőházban is szerepet vállalt. Ezt követően elsősorban jótékonykodásra fordította az idejét, többféle szövetség és bizottság tagja, illetve elnöke volt. Legidősebb fia, Jesse 1872-ben született. Ő volt az, aki apja halála után a Macy's társtulajdonosa lett Nathan Straus mellett.

A Straus házaspár barátainak visszaemlékezéseiből kiderül, hogy Isidort és Idát különösen mély szeretet fűzte egymáshoz. Rendkívül fontosak voltak egymás számára, „sokszor látták őket kézen fogva, csókot váltva vagy összeölelkezve, ami az ő társadalmi osztályuk tagjai és a hozzájuk hasonlóan gazdag emberek köreiből hallatlan volt” – mondta egy korábbi interjújában egyik dédunokájuk, Paul Kurzman. A Titanic elsüllyedtének éjszakáján is együtt látták őket utoljára, kart karba öltve a fedélzeten, „a szeretet és az egymás iránti elkötelezettség legnagyobb példájaként” – emlékezett vissza az egyik túlélő. Bár mindkettejüknek felajánlották, hogy szálljanak

FOTÓK: CREATIVE COMMONS

be egy mentőcsónakba, a férfi ezt visszautasította, mondván, hogy először a fiatalabbaknak és a nőknek kell beszállnia a csónakokba. Ida azonban hallani sem akart arról, hogy szeretett férjét egyedül hagyja a süllyedő hajón, így mégsem foglalta el a mentőcsónakban neki felajánlott helyet: „Nem hagyom itt a férjemet. Ahogy együtt élünk, úgy halunk meg együtt”. Földig érő szőrmebundáját átadta szobalányának, Ellen Birdnek azzal, hogy neki többé már nem lesz szüksége rá: „Kérem, vegye ezt fel a mentőcsónakon, hogy melegen tartsa, amíg megmentik” – mondta. A lány a hétszáz túlélő között volt. A kabátot megőrizte, de a család nem fogadta el, amikor megpróbálta visszaadni nekik. Isidor inasa a hullámok közt lelte halálát. Holtteste nem került elő.

Isidor átölelte Idát. Aztán jött egy hatalmas hullám, és mindkettejüket a tengerbe sodorta. Ekkor látták őket élve utoljára. Isidor 67, Sara 63 éves volt. A férfi holttestére később egy halifaxi kutatócsapat tagjai bukkantak rá, az asszonyt sosem találták meg. Ezért a család egy tartályt megtöltött az Atlanti-óceánból vett vízzel, és azt helyezték el a sírboltba, Isidor mellé. Isidor testével együtt egy

monogramos medalion is előkerült, melyben két fénykép lapult. Az erős zár miatt a képek csak kevéssé sérültek. A fotókon legidősebb fiuk, Jesse és legidősebb lányuk, Sara látható.

Végőskig kitartó szeretetük annyira meghatotta az utókort, hogy több filmben is szerepelt történetük, könyvben is megjelent és jiddis nyelvű dalt is írtak róla. New Yorkban több emlékhelyet is szenteltek nekik, sőt Manhattanben egy park viseli a nevüket. A parkban kút áll, melynek felirata: „Csodásak és kellemesek voltak életükben, és nem szakadtak el egymástól halálukban.” A Macy's főépületében az alkalmazottak által összegyűjtött pénzből állítottak nekik táblát: „Életük csodás volt, haláluk dicsőséges” – hirdeti a felirat.

A sors kegyetlen fintora, hogy egyik ükunokájuk, Wendy Rush a nemrégiben eltűnt, tragikus sorsú Titant elindító OceanGate vállalat kommunikációs igazgatója, illetve a vezérigazgató, Stockton Rush özvegye.

Stockton Rush volt a Titanic roncsához kirándulókát szállító Titan tengeralattjáró kapitánya, és utasaival együtt ő is az óceán mélyén lelte halálát 2023 júniusában.

MACY'S

Az eredetileg R.H. Macy & Co. nevet viselő Macy's bevásárlóközpont-láncot 1848-ban alapította Rowland Hussey Macy (1822–77). Tizenegy emeletes, egy teljes háztömböt elfoglaló főépülete a New York-i Herald téren áll. Sokáig ez volt Amerika legnagyobb üzletháza. Nathan és Isidor Straus 1888-ban társult be az üzletbe és 1896-ban vették át az egész vállalatot. Ők költöztették a főépületet jelenlegi helyére és nyitottak meg országszerte újabb és újabb üzleteket. A Macy's ma több mint 700 üzlettel rendelkezik Amerika-szerte.

ZSIDÓK, ha tengerre kelnek...

CHANA DEUTSCH írása

Egy hajón emberek utaztak. Egyikük lyukat fúrt a hajó aljába.

Társai azt kérdezték tőle: „Miért teszed ezt?”

Azt felelte: „Miért zavar titeket? A saját helyem alatt fúrok.”

Azt mondták neki: „De mindnyájunk számára elárasztod a hajót.”

(Midrás Vájikrá Rábá 4:6.)

Mi, zsidók, nem vagyunk hajós nemzet. Történelmünk során mégis időről időre felbukkan egy-egy bárka, kosár, ladik, csónak vagy hajó. Az évezredek folyamán hajózva egy-egy motívumot villantunk fel a hajózás zsidó történetéből.

NOÁCH (Noé)

Noé igazságos, tökéletes férfiú volt az ő nemzedékében... Mondta Isten Noénak: Készíts magadnak bárkát góferfából, kamrákkal készítsd a bárkát és kend be azt belülről és kívülről szurokkal. És ekként készítsd azt: háromszáz könyök a bárka hossza, ötven könyök a szélessége és harminc könyök a magassága. Világítást készíts a bárkának és egy könyöknyire fejezd be felülről; a bárka ajtaját pedig oldalára tedd, alsó, második és harmadik emeletre készítsd azt... Én pedig íme hozom az özönvizet a földre, hogy elpusztítsak minden testet, melyben az élet lehelte van... De megkötöm szövetségemet veled és menj be a bárkába, te, a te fiaid, feleséged és a te fiaid feleségei veled együtt. És minden élőből, minden testből, mindegyikből kettőt vigyél be a bárkába, hogy életben tartsad veled együtt... (1Mózes 6:9-21.)

Noách Isten parancsára hatalmas hajót épített. Mai mértékegységekkel 135 méter hosszú, 22 méter széles és 13 méter magas volt, fából készült oldalait szurokkal vonták be. A háromemeletes alkotmány oldalán volt az ajtónyílás, felülről pedig egy ablak, más magyarázatok szerint egy különleges kő szolgáltatta a világítást.

És megnyugodott a bárka a hetedik hónapban, a hónap tizenhetedik napján, az Árárat hegységén. (1Mózes 8:4.)

A Tóra nem beszél arról, hogy a bárka bármiféle belső szentséget képviselt volna. Miután teljesítette a szerepét, Noách egyszerűen otthagya a hegyen. Bár feltételezhető, hogy a több ezer évvel ezelőtt használt, fából készült szerkezet nem őrződött meg a mai napig, a Talmud és a Mid-

rás is beszél arról, hogy ezer évvel az özönvíz után még létezett.

Erre elindult, elment és visszatért Szanhériv, Assúr királya és maradt Nínivében. S történt, midőn éppen leborult istene, Niszroch házában, megölték őt karddal fiai... (II. Királyok 19:36-37.)

A Talmud (Szanhedrin 96a.) szerint a „niszroch” szó kapcsolatban áll a „neszer” – gerenda szóval, és arra a gerendára utal, mely Noé hajójából

származott. Amikor Szanhériv rábukkant egy gerendára, azt mondta: „Ez lehetett az a nagy istenség, mely megvédte Noáchot a vízözön idején”. Ezután imádni kezdte a gerendát: „Ha csatába megyek, és győzedelmeskedem, két fiamat mutatom be előtted áldozatként.” A fiai meghallották ezt az esküt, és megölték őt.

Kétszáz évvel később zajlott a purimi történet. Ennek kapcsán a Midrás (Jálkut Simoni, Eszter, 1056.) elmeséli, hogy Hámán tíz fiából az egyik azért a tartományért volt felelős, ahol Noé bárkája hevert. Ő adta a megfelelő méretű, 50 könyök széles gerendát az ősi vízi járműből apjának az akasztófa elkészítéséhez.

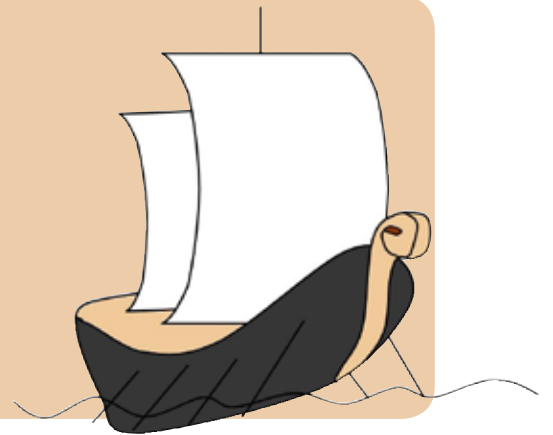
Josephus Flavius a zsidók történetéről írott művében azt állítja, hogy tudja, hol található a hajó, és korábbi történészeket idéz, akik szerint az emberek amulettként használták a gonosz erők és rontások elhárítására a bárka darabjait. Isten szándékosan rendezte úgy, hogy a hajó egy hosszú gerendája a gonosz Hámánhoz kerülhessen: végül őt magát akasztották fel rá, a zsidó Mordecháj pedig megmenekült. A zsidó nép azon gerenda által menekült meg, mely fadarab által az emberiség túlélhette az özönvizet.

ZVULUN (Zebulon)

Zevulun tengerek partján lakik, ő a hajók vénénél és oldala Szidómnál.

(1Mózes 49:13.)

Zvulun törzsének a jele, mint Jáákov áldásából megtudjuk, a hajó, mert kiterjedt kereskedelmet folytat a szárazföldön és a tengeren. Jáákov áldásában rögtön Zvulun törzse után Jiszáchár következik. A két törzs szövetséget kötött: Jiszáchár a tóratanulásban jeleskedik, érdemeket szerezve Zvulun törzse számára is, Zvulun pedig kereskedik és az így megszerzett pénzzel támogatja Jiszáchár törzsét. Együttműködésük biztosította a Tóra fennmaradását Izraelben, a mai napig példát szolgáltatva számunkra.

MOSE (Mózes)

Következő „hajósunk” Mózes volt. A jövendőmondók tájékoztatták az uralkodót, hogy megszületett a zsidó nép megmentője, akiről annyit tudtak, hogy víz miatt fogja a halálát lelteni. A fáraó ezért elrendelte, hogy az összes újszülött zsidó fiút dobják a Nílusba. Jocheved azonban a vártnál három hónappal korábban adott életet Mózesnek, így három hónapig még el tudta titkolni a hatóságok elől, hogy fia született. Ezt követően azonban nem volt más választása, mint kosárban a Nílus vizére tenni a gyermeket. A vízen ringatózó kosarat a fáraó lánya, Bátjá vette észre, majd – csodálatos módon megnyúlt kezeivel –

a partra húzta. Amikor meglátta a benne fekvő csecsemőt, elhatározta, hogy örökbe fogadja és felneveli. (Megjegyzés: a fáraó jövendőmondóinak végül igaza lett, Mózesnek azért kellett meghalnia anélkül, hogy beléphetett volna az Ígéret földjére, mert nem beszélt a sziklához, hogy adjon vizet a népnek, hanem kétszer is ráütött.)

SLOMÓ (Salamon)

Hajórajt is készített Salamon király Ecion-Geverben, mely Éjlát mellett van, a Nádas-tenger partján, Edom országában. És küldte Chirám a hajórajjal az ő szolgálait, tengeren jártas hajósokat, Salamon szolgálóival együtt. (1Királyok 9:26-28.)

Slomó, Izrael harmadik királya, az első jeruzsálemi Szentély felépítője volt az első, aki nagyszabású flottát építtetett. Chirám (akit néha Churámként emlegetnek) föníciai uralkodó volt. Az ő uralkodása alatt indult virágzásnak az ókori tengeri kereskedelem egyik legnagyobb központja, Türosz. A *Királyok* és a *Krónikák* könyvének tanúsága szerint Chirám szoros kapcsolatban állt Slomó királlyal. A fenti idézettel párhuzamosan a *Krónikák* könyve is megemlékezik a hajókról, melyeket e leírás szerint a föníciaiak építettek és Salamon ajándékba kapta őket:

Akkor elment Salamon Ecion-Geverbe és Éjlátba, a tenger partján, Edom országában. És küldött neki Churám szolgálai által hajókat és a tengerhez értő szolgálait, és elmentek Salamon szolgálóival Ofírba s vettek onnan négyszázötven kikár aranyat, s elhozták Salamon királynak. (2Krónikák 8:17-18.)

KOLUMBUSZ KRISTÓF

1492. augusztus 3-án két hajókaraván hagyta el a spanyolországi Palos kikötőjét, és indult a tenger felé a Tinto-folyón haladva. Az egyik fedélzetén kiutasított zsidók utaztak, akik úgy döntöttek, hogy a kikeresztelkedés vagy a halálos veszéllyel járó maradás helyett inkább elköltöznének arról a földről, ahol őseik már évszázadok óta éltek. A másik, három hajóból álló flotta India felfedezésére indult Kolumbusz Kristóf vezetésével. Mint tudjuk, Kolumbusz nem jutott el Indiába...

Bizonyos vélemények szerint Kolumbusz nem véletlenül indult egy napon az elüldözött zsidókkal. Abban az évben augusztus másodikára esett a zsidó naptár legszomorúbb napja, tisá beáv böjtje, mely a jeruzsálemi szentélyek lerombolásának állít emléket. Kolumbusz egy nappal a tervezett indulás után vágott neki felfedezőútnak, és egyes történészek úgy vélik, hogy ez nem véletlen: valójában ő is zsidó volt. Figyelemre méltó tény, hogy a közvélekedéssel ellentétben Kolumbusz felfedezőújtját nem a spanyol uralkodóház finanszírozta, hanem két kikeresztelkedett zsidó kereskedő és a kor egyik legnevesebb rab-bija, Don Jichák Abarbanel. A felfedező első beszámolóit szintén egy conversónak, az aragóniai kincstárnoknak, de Santangelnek küldte el. Vannak kutatók, akik szerint ez elegendő bizonyíték arra, hogy maga Kolumbusz is zsidó felmenőkkel rendelkezett.

AZ ÁRIZÁL (JICHÁK LURJA RABBI)

A XVI-XVII. századi cfáti kabalisták közül kimagaslott Jichák Lurija rabbi, a szent Ári. Rövid, mindössze 38 évig tartó élete során a tudás olyan magasságaiba jutott el, ahova csak nagyon kevesen. Ahogy mondták, a teremtés minden titka nyitva állt előtte. A szent életű kabalistának szokása volt, hogy a Kineret-tó partján sétált a tanítványaival, és tanítványai elbeszéléséből tudjuk, hogy az Ári nem egyszer hajóba szállt, és bevezette a tó közepére. Úgy tartotta, hogy a víz alatt ott rejtőzködik Mirjám kútja, mely a

pusztában vándorló zsidóknak szolgáltatta a vizet majdnem negyven éven át. A tanítványok többször tanúi voltak annak, hogy Lurja rabbi a Kineret egy bizonyos pontjára evezett, Mirjám kútjához egy beteg emberrel, és az onnan vett vízzel gyógyította meg az illetőt.

NÁCHMÁN RABBI

A breszlávi Náchmán rabbi a hászidizmust alapító Báál Sém Tov unokája volt és egyenes ági leszármazottja a prágai Máhárálnak, Jehuda Lów rabinak, aki a híres Gólem alkotója volt. Tanítása, bölcs mondásai és parabolái mind a mai napig inspirációt adnak és spirituális utat mutatnak követői számára. Mély értelmű gondolatai egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek a breszlávi hászidok körén kívül is. Róla mesélik, hogy gyerekkorában gyakran elkötött egy rozoga csónakot és azzal hajózott ki a rohanó folyóra, távol az emberektől. Ahogy a száguldó víz ide-oda dobálta a csónakot, a gyermek Náchmán égnék emelt kézzel, lelke mélyéről kiáltott Istenhez. A hullámok dobálták ide-oda, és ő azt gyakorolta, hogy hogyan tudja teljes mértékben az Örökkévaló kezébe helyezni magát. Amikor elérte azt a tudatállapotot, amiben átérezte azt, hogy nincs más a világon, csak az Egyetlen Isten, és csak Tőle jöhet a segítség, valahogy mindig kisodródott a partra...

Náchmán rabbi 1778-ban indult el Medvegyevkából szentföldi útjára. Egyetlen kíséreléssel vágott neki a hosszú és fáradságos útnak, néha gyalogosan, néha szekéren haladtak. Egyszer megjelent álmában a vityebszki Menáchem Mendel rabbi, és misztikus formulát árult el neki a viharos tenger lecsillapítására, melyet a következő mondatból vezetett le (*Zsoltárok* 89:10.): „amikor emelkednek [a tenger] hullámjai, Te csendesíted le [Örökkévaló]”. Náchmán rabbi sok nehézség árán érkezett el hajóval Odesszából Isztambulba, ott azonban a korábbiaknál is nagyobb gondjai támadtak és hónapokig nem engedték továbbhaladni. Végül egy bizonyos Zev Wolf rabbi hajóján sikerült ros hájáná előestéjén elérkeznie Izrael földjére, ahol fél évet töltött, mielőtt ismét tengerre szállt volna, vállalva a háború miatt rendkívül kockázatos utat, hogy visszatérjen otthonába.

A VITYEBSZKI MENÁCHEM MENDEL

Menáchem Mendel rabbi a hászidizmus vezetőinek harmadik nemzedékéhez tartozott, a lizenszki Elimelech, az anipoli Zusa és a csernobíli Náchum rabbival, valamint a berdicsevi Lévi Jicchákkal, a karlini Áronnal rabbival és az Álter Rebbével, a Chábád hászidizmus alapítójával együtt. Rendkívül tehetséges és szent ember volt, követői és tanítványai azt mondták róla, hogy rendszeresen megérezte a gondolatokat. Menáchem Mendel rabbi az alija, az Izrael földjére való visszatérés egyik úttörője volt. 1777-ben 300 hászidjával együtt költözött a Szentföldre, megteremtve az izraeli hászid letelepedés alapjait és példát mutatva a következő nemzedékek számára. Róla mesélik, hogy amikor a Szentföld felé vezető útjuk során Isztambulba értek, útjuk legutolsó szakaszához hajót kellett szerezniük. A nagy, erős, biztonságosnak látszó hajók helyett a rebbe egy rozoga csónakot választott.

Miért? Mert, mint mondta, azon a hajón szentség ül, és a spirituális szentség fontosabb a fizikai megjelenésnél. Valóban, a szemre bizonytalan alkotmány Menáchem Mendel rabbi imájának és egy csodának köszönhetően túlélte egy vihart is a tengeren, és általa biztonságban jutott a rebbe és minden hászidja az Ígért földjére. Később megtudták, hogy mintegy negyven évvel korábban Elázár Rokéách rabbi jutott ugyanazzal a hajóval Erec Jiszráelbe. A rebbe ezt a szentséget érezte a járművön.

A LUBAVICSI REBBE

A Serpa Pinto nevű óceánjáró 1941. június 12-én indult útnak Lisszabonból, fedélzetén számos zsidó menekülttel. Köztük volt a később lubavicsi rebbe, az áldott emlékü Menachem Mendel Schneerson rabbi és felesége is. Tizenegy nappal később, szívin hó 28-án behajóztak a New York-i Staten Island kikötőjébe, és a náci által elfoglalt Európából kiléphetek a szabadság földjére. A Chábád közösségek számára ez a nap világszerte különleges ünnepek napjává vált.

A semleges Portugália a második világháború első éveiben a menekülők számára biztonságot jelentett. Bár rendkívül nehéz volt megszerezni a szükséges papírokat, Lisszabonon keresztül még volt lehetőség a menekülésre, amennyiben az embernek sikerült jegyet váltania az Atlanti-óceánt vég nélkül járó portugál óriáshajók valamelyikére. A Rebbe és a rebecen sem voltak kivételek, rájuk is hosszadalmas bürokratikus ügyintézés és sorban állás várt és minden követ meg kellett mozgatniuk, minden ismeretségüket fel kellett használniuk ahhoz, hogy végül a kezükben tarthassák a szükséges vízumokat és hajójegyeket.

Mivel a tengerentúli járatok útja drága és veszélyes volt, kevés hajó vállalt óceánt átszelő utakat. A lisszaboni főhadiszállással működő JDC, vagyis a Joint, a Gyarmati Hajózási Társaság (CCN) óceánjáróinak egy részén a helyek túlnyomó többségét vagy az összes helyet megvásárolta, és a menekültek közt osztotta szét. A társaság több mint tucatnyi hajóval rendelkezett, melyek néhány száz utast szállítottak egyszerre. Leghíresebb hajójuk a Serpa Pinto volt, mely a háború éve alatt több mint 110 ezer utast szállított Amerikába, többet, mint bármelyik más civil portugál hajó. Ez azért volt különlegesen nagy teljesítmény,

Hajós graffiti egy mikve falán

A Jeruzsálem Arnona nevű negyedében folytatott 2015-ös feltárások során a polgári időszámítás szerinti első századból, vagyis a második jeruzsálemi Szentély korának végéről származó mikvét tártak fel a régészek egy föld alatti barlangban. Mivel a barlang egy ősi, Betlehemből Jeruzsálembe vezető zarándokút közelében fekszik, a kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a mikve a Szentélybe igyekvő zarándokok rituális megtisztulását szolgálta.

A mikve falait habarcs borítja, és sárból és koromból készült, valamint a habarcsba karcolt rajzok és feliratok díszítik. A feltárást végző kutatók szerint nem könnyű megítélni, hogy ezeknek a rajzoknak volt-e szimbolikus jelentősége, vagy a fürdő látogatói csupán szórakozásból pingálták a falra, minden mélyebb jelentés nélkül.

A barlang falán öt hajó képét is megtalálták. Ezek alapján elmondható, hogy az alkotók jól ismerték a különféle hajótípusokat, melyek a Földközi-tengeren az i. sz. első században megfordultak, és igyekeztek realisztikusan ábrázolni azokat. A hajók közt szerepel kis méretű kereskedőhajó, és talán a római katonák és felszerelésük szállítására szolgáló hadihajó is. A szakértők úgy vélik, a mikve falára festett hajóknak talán mágikus véderőt tulajdonítottak, de az is elképzelhető, hogy a tisztelet jeleként rajzolták oda őket, vagy hálából, mert visszatértek egy veszélyes útról. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy a jelenetek a mindennapi életet ábrázolják, és arról tanúskodnak, hogy az alkotó részt vett a tengeri kereskedelemben, illetve tapasztalt tengerjáró volt.

mert a náci tengeraltjárók könyörtelenül üldözték, és ha megtalálták, el is süllyesztették a Szövetségesek minden járművét, még a civil célokat szolgáló hajókat is. A Rebbe és a rebecen az utolsó pillanatban kapott két jegyet valakitől, aki a szükséges iratok hiányában nem tudta felhasználni a már megvásárolt jegyét, így ők is a Serpa Pintóval menekülhettek el a háború dúlta Európából. A Serpa Pintót 1955-ben bontották szét, emléke azonban zsidó és nem-zsidó menekülők, illetve leszármazottaik százezreinek emlékeiben él tovább.

HOHMECOLÓ

EXODUS

A President Warfield nevű, közepes méretű gőzhajó 1928 és 1942 között amerikai vizeken szállított utasokat és árut. Később az angol haderő katonai gyakorlóhajója volt, ám leghíresebb útját Exodus 1947 vagy egyszerűen csak Exodus néven tette, amikor öt-hatszáz utas helyett 4515 utassal a fedélzetén indult útnak a második világháború után indult bevándorlási hullámban, mely az alija bét nevet viselte. A hajót a Hágáná, a szentföldi zsidó közösséget védő katonai szervezet vásárolta meg 1946-ban 40 ezer dollárért, az utasok túlnyomó többsége nincstelen holokauszt túlélő volt. A hajó, átalakítást követően, 1947. július 11-én indult útnak a Marseille közeli Séte-ből.

A második világháborút követően mintegy 250 ezer európai zsidó túlélő kényszerült hontalanok táborába. Ezeknek az embereknek nem volt hova és kihez hazatérniük, vagy félték attól, hogy egykori szomszédaik fejeznék be azt, amit a nácik elkezdtek. A cionista szervezetek – többek között az Exodust is útnak indító Hágáná – ekkor szervezték meg a brichá, azaz szökés nevű földalatti hálózatot, mely zsidók ezreit juttatta el a táborokból a kikötőkbe, ahonnan illegális módon érkeztek különféle hajókon az államalapítás előtti Palesztinába. A hajókat többnyire önkéntesek irányították és ők adták a személyzetet is. A Palesztina fölött uralmat gyakorló britek ellenezték a nagy mértékű zsidó bevándorlást, amit szárazföldi katonai, illetve haditengerészeti erővel igyekezett megakadályozni. A lélekvesztőkön érkező, mindenüket és sokszor teljes családjukat elvesztett menekültek tehetetlenek voltak az angolokkal szemben, akik ismét zárt kapuk mögé kényszerítették a zsidókat a ciprusi internálótáborokban, az atliti gyűjtőtáborban vagy Mauritiuson. A bevándorlást megkísérzők közül nagyjából ötvenezren kerültek táborokba, 1600-an fulladtak a tengerbe és csupán néhány ezren érték el a Szentföld partjait.

Az alija bét során útnak indult 64 hajó közül kétségkívül az Exodus volt a legnagyobb. Kapacitásának többszörösét szállította embertömegben mérve, és 4515 utasával (köztük 655 gyermek és néhány újszülött, akik az egyhetes út során jöttek világra) a legnagyobb számú illegális bevándorló csoporttal büszkélkedhetett. A hajón utazott Rev. John Stanley Grauel, a cionizmust támogató metodista lelkész, akinek elsődleges feladata az volt, hogy nem-zsidó szemtanúként tudja majd elmondani az eseményeket, bármi is történik az utasokkal, miután megkísérlik a kikötést. Az angol hajórömbölők attól fogva szorosan követték a hajót, hogy elhagyta a francia felségvizeket, és a Szentföld partjainak közelében, ám még annak felségvizein kívül előzönlöttek a hajót és megindult a véres közelharc, mely három halálos áldozatot követelt és sebesültek tucatjait eredményezte, mielőtt a kormányos és a kapitány megadta volna magát. Az angolok a haifai kikötőbe vontatták a hajót. A sokat szenvedett utasokat három hajó között osztották szét, és visszaküldték

Franciaországba. Az éhezés, a forróság és a rettenetes körülmények ellenére az utasok nem voltak hajlandók kiszállni Franciaországban, végül az angolok három hét után Németországba szállították őket. Az ismét Németországba kényszerített holokauszt túlélők látványa hatalmas felzúdulást keltett a világban. Mire novemberben ismét továbbszállították őket, már csak 1800-an maradtak az Exodus utasai közül. A többiek ismét megkísérelték az aliját. Egy részük sikeresen elérte Izraelt, másokat pedig ciprusi gyűjtőtáborba szállítottak az angolok. Ők 1949 januárjában juthattak el végre őseik földjére.

A brit erők tette nem maradt megtorlatlanul. 1947. szeptember 29-én két zsidó fegyveres csoport, az Irgun és a Lehi harcosai bosszúból felrobantották az angol rendőrség haifai központját, tíz embert megölve és 54-et megsebesítve.

Az Exodus kapitánya, Ike Aronovitz később saját hajózási vállalatot alapított. Az Exodus hetvenéves évfordulóján leleplezett emlékműve a haifai nemzetközi kikötőben található.

ALTALENA

Altalenát az Irgun vásárolta azzal a céllal, hogy harcosokat és katonai felszerelést szállítson és 1948. május 15-én, a már kikiáltott Izrael Államban érjen partot. A fegyverek beszerzése a vártnál több időt vett igénybe, és az Irgun időközben beolvadt az újonnan felállított izraeli hadseregbe. Az ekkor kötött egyezmény része volt, hogy azonnal fel kell hagyniuk az önálló fegyverkezéssel. A hajó mindennek ellenére mégis elindult Franciaországból. Amikor az Altalena izraeli partok közelébe ért, először Kfár Vitkinbe mentek, ahol harcok bontakoztak ki, majd onnan elhajóztak egészen

Tel-Avivig, hogy ott kíséreljék meg a kikötést. Dávid Ben-Gurion miniszterelnök elrendelte, hogy a hadsereg vegye tűz alá a hajót. Bár többen megtagadták a parancsot, végül mégis eldőrdültek az első lövések. A hajó hamarosan lángra kapott, sokan a vízbe ugrottak és partra úsztak. A harcokban az Irgun 16 és a hadsereg három tagja vesztette életét. A hajót egy évvel később a nyílt tengeren süllyesztették el. Emlékműve a tel-avivi tengerparton áll.

Igaz Emberekért ALAPÍTVÁNY

Az Igaz Emberekért Alapítvány 31 éve kezdte meg tevékenységét, anyagi források gyűjtését az Igaz Emberek számára. Ők azok, akik a 2. világháborúban, a nyilas terror idején a saját életük kockáztatásával mentettek zsidó üldözötteket. A zsidó állam tiszteletként és hálájaként kapták a Yad Vasem Intézetől „A Világ Igaza” kitüntetést és a magyar kormánytól a Bátorságért érdemérmét.

Anyagi téren a 2022-es esztendő sok nehézséget jelentett a még életben lévő, egyre fogyatkozó számú, 90 éven felüli kisnyugdijas embermentők számára, elsősorban a magas infláció és az energiaárak megugrása miatt. Ebben az évben személyenként átlagosan 250.000 Ft támogatást tudunk nyújtani. Életkoruk előrehaladtával az egészségi állapotuk fenntartása is egyre több kiadással jár.

Alapítványunk – amely több évtizedes tevékenysége alapján 2022-ben Az Élet Menete Alapítvány Kézdy György-díjában részesült – az idén is folytatja adománygyűjtő és a kitüntetetteket szociálisan támogató munkáját.

Ezúton is őszinte köszönetünket fejezzük ki az adományozó magánszemélyeknek és zsidó szervezeteknek. Kérjük, lehetősége szerint bármilyen csekély összeggel támogassa Ön is alapítványunkon keresztül az Igaz Embereket. Sajnos egyre rövidebb az az idő, hogy egyáltalán segíthetünk:

Átutalás esetén az alábbi számlaszámra küldhetik hozzájárulásukat:

Igaz Emberekért Alapítvány

11707024 – 20313964

Az adomány bármelyik OTP fiókban költségmentesen befizethető az Alapítvány számlájára. Közhasznú alapítványként, igény esetén, kiállítjuk a megfelelő adóigazolást.

A személyi jövedelemadó 1%-át az alábbiak szerint ajánlhatják fel a Yad Vasem kitüntetettek megsegítésére:

IGAZ EMBEREKÉRT ALAPÍTVÁNY

Adószám: 18040094-1-43

Az „Igaz Emberekért Alapítvány”
kuratóriuma

A NAGY *Coca-Cola* TITOK: HOGY LETT KÓSER A VILÁG ELSŐ SZÁMÚ ÜDÍTŐITALA?

AZ ÉREM KÉT OLDALA: kritikák az USA-ban és a náci Németországban

OBERLANDER BÁRUCH írása

7. rész

Sorozatunk legutóbbi részében¹ eljutottunk odáig, hogy 1935 tavaszára általánosan elfogadott tényré vált, hogy a Coca-Cola kóser, úgy év közben, mint peszáchkor. Innentől kezdve már nem találunk Geffen rabbi levéltárában leveleket azoktól a rabbiktól, akik a különböző helyi üzemekben a kóserságot adták. Az utolsó levél, amely az üdítőital kóserságát firtatja, 1936 júniusában született, ebben egy rabbi a közösségének egy még mindig hezitáló tagja számára kért megerősítést. Ebből úgy tűnik, hogy nyugvópontra került a kérdés a Coca-Cola cég és a vallásos zsidó közösség számára egyaránt.

A Procter és Gamble cég igazolása

Miközben az 1935-ös évre Geffen rabbi írásba adta a kósersági igazolását, ami még az üdítőitalos üvegek kupakján is fel volt tüntetve², addig érdekes módon nem találtam sehol írásos *hechsert* Geffen rabbittól a következő évekre. A rabbi hagyatékában két igazolást találok – egyet 1934. július 17-ről és egyet 1940. január 23-ról – a Procter és Gamble-től arról, hogy a Coca-Colának szállított glicerint „növényi alapanyagokból készült, és nem állati zsiradékból”³.

A levéltárban található második levél arra utal, hogy Geffen rabbi továbbra is rajta hagyta a kósersági engedélyt a Coca-Colán, ezért volt szüksége ilyen igazolásra a gyártótól, hiszen ettől függött a kósersága az üdítőitalnak. Úgy tűnik, hogy megelégedtek azzal, hogy öt és fél év után újra megerősítették a glicerint kóserságát. De az is lehet, hogy 1940 előtt is és után is születtek hasonló levelek, csak nem maradtak fenn a levéltárban. Mivel Geffen rabbi újabb kósersági igazolásának az 1935-ösön kívül sehol nem találtam dokumentálva írásos nyomát, pedig, ha lett volna, akkor azt publikálták volna a médiában, ezért feltételezem, hogy vagy csak szóban erősítette meg az engedélyt évről évre, vagy passzív módon adta, ami azt jelenti, hogy amíg nem jelenti ki, hogy nem kóser, addig kóser marad.

Korábban már említettük⁴, hogy Geffen rabbi előtt is voltak rabbik, akik egy-egy palackozóüzem kóserságát biztosították, ők ezután továbbra is felügyelték a helyi

gyárakat. A korábban említett rabbikon kívül találtam még Moshele Lipschitz (1890–1975) philadelphiai rabbit, aki Viyellepolai rebbének is nevezte magát, és 1939-ben adott ki *heschsert* az üdítőre⁵.

A Kosher Food Guide kritikája

Az egyetlen, aki továbbra sem fogadta el a Coca-Colát kósernek, az a *Kosher Food Guide* (Kóser Étel Útmutató) volt, ami dr. Abraham Goldstein (1861–1944), egy vallásos zsidó vegyész szerkesztésében és kiadásában jelent meg⁶. Ez a kósersági kérdésekkel foglalkozó folyóirat, ami az OK Kosher Laboratories égisze alatt mind a mai napig megjelenik. Ebben a kósersággal kapcsolatos cikkek és a kóser élelmiszerek hirdetései mellett külön rovatot szentelt az olvasói kérdéseknek is⁷.

Kiadványa⁸ 1937 áprilisában egy olvasói kérdésre válaszolva azzal a megjegyzéssel jelent meg, hogy „a Coca-Cola glicerinnel készül”. Ezt 1939-ben és ’42-ben is megismételte. 1943 júniusában⁹ pedig a következőket írta: „Egyetlen új felfedezés sem történt a Pepsi-Cola és a Coca-Cola kapcsán. Továbbra is azt állítjuk, hogy mindkét termék glicerint tartalmaz” – és ezzel egyértelműen nem kóser glicerintre utalt. Dr. Goldsteint nem győzte meg Geffen rabbi kijelentése a különleges, peszáchra készült Coca-Cola kóser-

DR. ABRAHAM GOLDSTEIN VEGYÉSZ, A KOSHER FOOD GUIDE KIADÓJA

ságáról, bár nem fogalmazott meg nyílt kritikát a rabbi felé.

Azonban 1938 januárjában az alábbiakat írta¹⁰: „A levélben említett rabbi *hechserje* nem változtatja meg az eset tényeit. Mi magunk az év során nem iszunk Coca-Colát, így hát peszáchkor pláne nem fogyasztanánk azt”. Dr. Goldstein 1941 januárjában¹¹ írt egy hosszabb esszét is a feldolgozott élelmiszerekben lévő glicerinnel kapcsolatos kihívásokról és ekkor közvetetten kritizálta Geffen rabbi módszerét, miszerint a Coca-Colában használt glicerint csupán a Procter és Gamble nyilatkozataira támaszkodva fogadta el kósernek. Goldstein azt állította, hogy „írásos vallomás” (ami a Procter és Gamble-től származó dokumentumokra utal). „melyek kizárólag tiszta növényi olajok használatát igazolják, semmilyen hitelességgel nem bírnak”.

Roger Horowitz történész szerint¹² „Goldstein valószínűleg nem volt tisztában azzal, hogy Geffen rabbi személyesen ellenőrizte a Procter és Gamble gyárat 1934-ben, és meggyőződött arról, hogy nincs tiltott ízátvitel *treif* (tiltott) és kóser glicerinnek között a feldolgozás során.”

Úgy vélem azonban, hogy Horowitz nem értette meg a kritika lényegét. Nehezen képzelhető el, hogy Goldstein nem tudta, hogy Geffen rabbi személyesen ellenőrizte a Procter és Gamble-t, csak éppen nem értett egyet azzal, hogy innentől kezdve elég lenne a gyár írásos igazolása a felhasznált alapanyagokról. Ma is nemzetközileg elfogadott alapelvek a kóserélelmiszer-gyártásban, hogy akkor is, amikor úgy ítéljük meg, hogy nincs szükség állandó jelenlétre a gyártás során, az évi egyszeri személyes ellenőrzés minimálisan kötelező, hogy megbizonyosodjunk, nem történt változás a gyártásban. Hiszen lehet, hogy egy kis változásnak a gyártó szempontjából nincs jelentősége, de háláchikusan változtathat a kóseriség megítélésén.

Mivel éveken keresztül én jártam a Vénusz napraforgóolaj-gyárba negyedéves ellenőrzésre, pontosan tudom, hogy az OK Kasher Laboratoriesnál lehetőleg háromhavonta van ellenőrzés. Úgy gondolom, hogy más nagy kóserügyi szervezeteknél is hasonló lehet a gyakorlat.

Ez tehát dr. Goldstein fenntartásának a lényege, hogy rendszeres ellenőrzés nélkül nem lehet hagyatkozni az idők végezetéig a gyár önellenőrzésére. Hiszen ők részint érintettek, részint nem szakértői a kóserügyi háláchának, így nem tudják megítélni, milyen változások számítanak a kóseriség szempontjából és mik nem. Majdnem két évtizeddel később ki is derült, hogy Goldsteinnek volt igaza, ahogy azt majd később látni is fogjuk.

Most azonban időrendben haladva egy kitérőt kell tennünk a náci Németországba.

A náci támadás a kóser Coca-Cola ellen

A Coca-Cola kóserügyi igazolása jót tett az eladásoknak az Egyesült Államokban, hiszen a zsidó közösségekben is egyre elterjedtebbé vált a fogyasztása, azonban a náci Németországban ugyanez hátránnyá vált¹³.

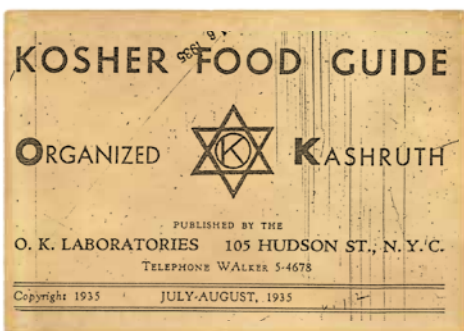
A náci szimpatizáns Karl Flach (1905–1997), a német Afri-Cola nevű utáncolat ital gyártója, 1936-ban egy baráti látogatásról tért vissza az Egyesült Államokból, néhány Coca-Cola palack kupakkal, melyeken a „Peszachra kóser” felirat szerepelt. Flach valószínűleg éppen azért

Horogkereszt mint a Coca-Cola reklámfigurája

Az Egyesült Államokbeli Tennessee államban található Chattanooga-ban 2020 elején egy amatőr kincskereső fémdetektorával egy városi parkban különleges leletre bukkant: egy Coca-Cola márkajelzésével díszített apró fém szvasztikára – adta hírül tavaly a *Kansas City Star*³⁴. Hatalmas felzúdulást váltott ki, amikor megosztotta a leletet a Facebookon, ám ő úgy vélte: a kis fémtárgy éppen történelmi kontextusa miatt érdemel nagy figyelmet. Noha a szvasztika a nácizmussal hozható összefüggésbe, története sokkal régebbre nyúlik vissza. Míg Kínában a halhatatlanságnak, addig az indiai kultúrákban a jó szerencsének volt a szimbóluma³⁵. Feltehetőleg ez utóbbi jelentése miatt választhatta reklámhordozóul az 1920-as években a Coca-Cola is, amikor megalkotta az óraláncre akasztható kis díszet. Sajnos ekkoriban Adolf Hitler is kiválasztotta a derékszögben megtört keresztet, hogy a szerencse és halhatatlanság szimbólumát a náci párt zászlajára tűzze. Ezzel a korábban ártalmatlan jel mindörökké a gyűlölet és pusztítás szimbólumává vált. Nem meglepő, hogy a 20. század második felétől már elfogadhatatlan volt a jelkép használata, így különböző helyek, például utcák és városok is névváltoztatásra kényszerültek, mivel szerepelt elnevezésükben a Szvasztika szó³⁶.

látogatott az USA-ba, hogy tapasztalatokat szerezzen az üdítőital gyártásáról, és azt Kölnben lévő üzemében leutánozza. A „terhelő bizonyítékokhoz” egy gyárlátogatáson jutott hozzá, ahol épp a zsidó közösség számára peszáchra gyártott hatos Coca-Cola csomagokat kapott ajándékba. A kupakok fényképe hamarosan a náci propagandában is megjelent, hogy szemléltessék a zsidó befolyás kiterjedtségét az Egyesült Államokban. Németországban Flach a kóser Coca-Cola fényképét eljuttatta másoknak is az italiparban, és a kupakok fényképét röplapra nyomtatatta. Walter Oppenhoff (1905–2001), a német Coca-Cola leányvállalatot 1930-ban bejegyző német ügyvéd, bírósági intézkedést kért a fotó terjesztése ellen. Flach azonban továbbra is mutogatta privát eseményeken a képeket, gyakran állítva, hogy a Coca-Cola céget egy amerikai zsidó, Harold Hirsch irányítja. Mint a korábbiakból tudjuk, Hirsch alelnöki pozíciót töltött be a cégnél¹⁴. Ezt a tény

a náci bizonyítékként hozták fel arra, hogy a Coca-Cola titokban zsidók irányítása alatt áll. A Coca-Cola németországi igazgatója, Max Keith (1903–1987), arra szólította fel az atlantai céget, hogy távolítsák el Hirsch-t a társaság vezetőségéből. A Coca-Cola vezetői azonban, dicséretre méltóan, kitartottak Hirsch mellett, és figyelmen kívül hagyták mind a náci támadásokat, mind Keith nyomását. Ezzel térjünk is vissza az Egyesült Államokba!

1957: Megrendül a Coca-Cola kósersága

A Coca-Cola egészen 1957-ig élvezte zavartalanul kóser státuszát. Ekkor azonban ezt a nehezen megszerzett igazolást Eliezer Silver (1882–1968), az Egyesült Államok egyik leghíresebb ortodox, Litvániából származó rab-

bija megtámadta¹⁵. Nyilatkozatot adott ki arról, hogy ő ellenőrizte a Procter és Gamble gyárat Cincinátiban, ahol élt. Itt azt derítette ki, hogy az állati eredetű nemkóser és a növényi eredetű

kóser glicerín ugyanazokban a csövekben folyik, így hiába növényi eredetű, amit a kósernek titulált termékbe tesznek, mégsem lehet fogyasztani. Silver rabbi ezzel a *blijá* problémájára utal, ami arra vonatkozik, hogy ha a kóser alapanyag nem kóser edénybe kerül, akkor ezáltal elveszti a kóserságát.

Ezt a problémát már kifejtettük egy peszáchi kérdéssel kapcsolatban¹⁶. Emlékeztetőül tekintsük át a legfontosabb tudnivalókat: bibliai kósersági alapelv¹⁷, hogy ha egy edényben forró étel vagy ital volt, akkor az beszívja magába az étel ízét, és a következő főzésnél keveredik az íz az újabbal, hiába telt el akár egy egész éjszaka is és mosták el alaposan mosogatószerrel, az csak a felületet tisztítja meg, a belsejét nem. A fenti elv miatt található a kóser konyhákban két edénykészlet, hiszen nem szabad, hogy a tejes és a húsos keveredjen¹⁸.

A beivódott ízt kizárólag *kóserolással* (*káserolás*, *kóserozás*) lehet eltávolítani. Ez sok esetben úgy történik, hogy 24 órán át állni hagyják, azért, hogy a beszívódott íz valamennyire „elromoljon”¹⁹, majd zubogva forró vízbe merítik²⁰.

Ugyanúgy, ahogy ez igaz egy család konyhájában, úgy igaz ez a nagy Procter és Gamble cégnél is. Ezek szerint a potenciálisan kóser növényi eredetű glicerín mégsem lehet kóser, mert átveszi a nem-kósernek minősülő glicerín ízét. Igaz, hogy 1934-ben Geffen rabbi mindent rendben talált, amikor ellenőrizte a gyárat, azonban az eltelt időben az üzem átállt egy másik gyártási rendszerre, ahol ez a probléma keletkezett. A Procter és Gamble menstégére legyen mondva, hogy ők becsületesen állították, hogy a glicerín növényi alapú, ám azt nem tudták, hogy ez nem

Az első érdeklődés a Coca-Cola kóserré tétele iránt

Az alábbi történelmi levélben olvasható az eddigi kutatásaim alapján az első említés a rabbinikus irodalomban a Coca-Cola fogyasztásának kósersági problematikájáról. Ez egyben a legkorábbi nyoma annak, hogy a Coca-Cola vállalat megpróbálta megszerezni a kósersági engedélyt az üdítőre. Ezt a levelet Éljjáhu Zeév Kochin (1870–1946) pittsburghi rabbi írta 1925. július 17-én. Korábban²¹ egy összefoglaló tanulmány alapján már idéztünk a levél tartalmából, most pedig sikerült a teljes szöveget megszerezniem.

„Arra kérem, hogy vizsgálják meg ezt az ügyet, hogy megtudjam, hogyan kell eljárnom a következő napokban. Egy nagy vállalat megkeresett engem és arra kért, hogy szolgáltatassak nekik kósersági tanúsítványt a „Coca-Cola”-ra, amelyet különböző gyümölcsökből készítenek az Ön városában. Aggódok, hogy esetleg hozzáadnak valamilyen alkoholt, és hogy azt szabad-e használni a peszáchi ünnep alatt. Ha ez így van, akkor [értesítenünk kell mindenkit, hogy] eltávolítsuk őket a tiltott dologtól, mert jelenleg engedély nélkül fogyasztják fenntartások nélkül, és azt állítják, hogy ez megengedett. Ez a becsületes emberek számára problémát okoz. Biztos vagyok benne, hogy Ön alaposan kivizsgálja ezt az ügyet, és tájékoztat engem.”

Meg kell jegyezni, úgy tűnik, Kochin rabbi nem ismerte jól Geffen rabbit, mert Joszéfnek szólította a levelében Tuvia helyett, ami az édesapja neve volt, ráadásul a Georgia állambeli Atlanta helyett a New Jersey állambeli Atlantic City rabbijának nevezte. Ezzel együtt végül eljutott a jó címre ez a történelmi dokumentum, különben nem találtam volna meg Geffen rabbi archívumában...

Sajnos erre a levélre sincs meg Geffen rabbi válasza, így nem tudhatjuk meg belőle, volt-e már véleménye a kérdérről és ha igen, milyen álláspontot képviselt. Annak se találtam nyomát, hogy ezek után Kochin rabbi adott-e *hechsert* a Coca-Colára. Az bizonyos, hogy 1931-ben Pittsburghból Zeév Wolf Leiter rabbi adott *hechsert*²². Elképzelhetőnek tartom, hogy Geffen rabbi válaszolt, megírta, hogy nem tudja megerősíteni a Coca-Cola kóserságát, aminek hatására Kochin rabbi elutasította a vállalat kérését.

jelentti azt automatikusan, hogy kóser is egyben. Silver rabbi pedig ez alapján kijelentette, hogy ameddig ez nem lesz megoldva, addig a Coca-Cola nem kóser.

A P&G azonban nem engedhette meg magának, hogy egy ilyen komoly vevőt, mint a Coca-Cola cég elveszítsen, ezért egy 30 ezer dolláros befektetéssel, ami akkoriban nagy beruházásnak számított, orvosolták ezt a problémát, úgy, hogy teljesen új gépsort hoztak létre a többtől elkülönítve a növényi glicerinnel, ami biztosította annak kóserságát, így a Coca-Cola kósersága is helyreállt.

AHARON KOTLER RABBI

Érdeemes megjegyezni, hogy az erről az epizódról szóló újságcikk szintén megtalálható Geffen rabbi levéltárában²¹, ami arra mutat, hogy még 1957-ben is úgy érezte, hogy némi felelőssége van a Coca-Cola kőserságáért.

A zselatin és a glicerín problémája

Ahhoz, hogy jobban megértsük Silver rabbi motivációját, fel kell idéznünk Geffen rabbi vitáját a többi rabbival a glicerín kőserságáról. Ebben volt egy szakasz, amikor arra hivatkoztak rabbik, hogy a gliceríngyártás folyamata miatt hiába készül eredetileg nem-kóser alapanyagból, a végtermék már nem számít nem-kósernek²². Hasonló vita volt a korban az állati csontokból készült zselatinról, aminek kapcsán

Ahogy az állati eredetű zselatin nem kóser, úgy „iker-testvére”, a glicerín sem lehet az, ez indíthatta Silver rabbit néhány évvel később arra, hogy a növényi glicerinnak is utánajárjon, abban a gyárban, amelyik a városában volt.

Kőserság mint fizetett munka

Geffen rabbi mentségére legyen mondva, hogy ő – ahogy erről szó is volt korábban²⁸ – 1934–35-ben a Coca-Cola kőserságát térítésmentesen, önkéntesen végezte. Ennek kapcsán idéztük már az unokáját²⁹, akinek visszaemlékezései szerint talán, ha mindösszesen egy rekesz kólát kapott jutalom gyanánt. A kőserság útjában álló problémák elhárítása után, a későbbi években nem foglalkozott soha aktívan ezzel a kérdéssel.

Ha szerződésben állt volna a Coca-Cola céggel, akik évi honoráriumot fizettek volna, akkor cserébe biztos, hogy aktívabban ellenőrizte volna a gyártás minden pontját, és valószínűleg rendszeresen ellátogatott volna a Procter és Gamble-höz is.

Ezért fontos, hogy minden munka meg legyen fizetve, mert akkor igazán elvárható a magasabb szintű elkötelezettség, hiszen ily módon felelősség is tartozik hozzá³⁰.

Érdeemes fontolóra venni egy másik lehetséges szempontot is. Már idéztük korábban, amit Geffen rabbi hangsúlyozott, hogy ő elsősorban azért foglalkozott a Coca-Cola kősersági ellenőrzésével, mert a cég többször megkereste őt és felkérték erre³¹. Ebből kifolyólag a következő években, amikor nem érkezett külön megkeresés a cégtől, akkor teljesen passzívan állt a kérdéshez. Erről a rabbi egy másik unokája, a Jeruzsálemben élő David Geffen azt írta nekem: „Nem hiszem, hogy a nagyapám miután 1935-ben megadta a hechsert, egyáltalán foglalkozott volna a Coca-Colával.”

ugyanazek az érvek merültek fel pró és kontra. A vitába 1951–52-ben²³ beszállt Áron Kotler rabbi (1892–1962) is, a litván rítusú zsidóság egyik vezetője a Lakewood, New Jersey-i Beth Medrash Govoha (BMG) jesiva alapítója (ez ma a világ talán legnagyobb jesivája!). Kotler rabbi egy hosszú responsumában²⁴ a zselatin kősersági engedélye ellen érvelt²⁵, szerinte ennek a fogyasztása teljesen tilos. Silver rabbi, aki közeli kollégája volt Kotler rabbinak, 1952 októberében²⁶ csatlakozott a tilalomhoz és nyilatkozatot adott ki arról, hogy azok az ételek, amelyekben állati eredetű zselatint használnak, nem kőserek²⁷.

¹ Egység folyóirat 167. szám 21. old.; ² Uo. 161. szám 14–15. oldal; ³ Roger Horowitz: Kasher USA 25. oldal és 268. oldal 5. lábjegyzet; ⁴ Egység uo. 167. szám 20–21. old.; ⁵ Említi a philadelphiai kiadású, jiddis nyelvű Forvertz (Philadelphia Forward) 1939. március 30. 11. oldali cikkében; ⁶ Lásd még Egység uo. 164. szám 13. oldal; ⁷ Horowitz uo. 28–29. oldal; ⁸ Az alábbi idézetek Horowitz alapján, uo. 33. oldal végén és 268. oldal 15–16. lábjegyzet; ⁹ 30. oldal; ¹⁰ 28. oldal; ¹¹ 35. oldal; ¹² Uo.; ¹³ Az alábbi rész Adam Mintz: Is Coca-Cola Kosher? 87. oldal és http://web.archive.org/web/20061030084850/http://ajhistory.blogspot.com/2006/07/rabbi-tobias-geffen-harold-hirsch-and.html alapján. A történetet Jeff Schuttus professzor dolgozta fel doktori disszertációjában: "Coca-Colonization, 'Refreshing' Americanization, or Nazi Volksgetränk? – The History of Coca-Cola in Germany, 1929–1961", Georgetown University, 2003.; ¹⁴ Lásd Egység uo. 161. szám 13–14. oldal; ¹⁵ Az alábbirol lásd National Jewish Post and Opinion, 1957. november 18., idézi Horowitz uo. 42–43. oldal és Mintz uo. 87. oldal; ¹⁶ Gut Sábesz 24. évfolyam 30. szám 4. oldal; ¹⁷ 4Mózes 31:22–23.; ¹⁸ Suchán árukh JD 93:1.; ¹⁹ Uo. 122:1–2.; ²⁰ Lásd SÁ RSZ 452:11.; ²¹ Lásd fent, a 15. lábjegyzet; ²² Lásd erről Egység uo. 164. szám 13–15. oldal; ²³ A következő lábjegyzetben jelölt responsumnak nincs dátuma, de egy másik, rövid, 1962. áprilisban írott responsumban (uo. 16. fejezet) azt írja, hogy „erről írtam több, mint tíz évvel ezelőtt”, amiből kiderül, hogy a korábbi írása kb. 1951–52-ben született; ²⁴ Misnát Rábi Áháron responsum 1. kötet 17. fejezet; ²⁵ A zselatinról különböző véleményeket lásd Zsidó jog és etika 2. kötet 112–113. oldal; ²⁶ Horowitz uo. 64. oldal. A témában lásd még itt: https://seforimblog.com/2021/12/gelatin-supposed-retractions-and-abraham-goldstein-part-1/; ²⁷ Horowitz (uo. 66. oldal) azt írja, hogy Silver rabbi érvelése sajnos nincs lejegyezve. De egyértelmű, hogy az érvelés nem Silver rabbi írásaiban keresendő, mert azok Kotler rabbi responsumában megvannak; ²⁸ Egység uo. 162. szám 21. oldal; ²⁹ Uo.; ³⁰ Erről a Talmud (Bává kámá 85a.) egy közmondást idéz, ami az eredetiben egy szójáték is egyben: „Órvos, aki ingyen gyógyít, annyit is ér!”; ³¹ Lásd pl. Egység uo. 167. szám 19. oldal; ³² Uo. 161. szám 12. oldal; ³³ Lásd uo. 166. szám 13. oldal végén; ³⁴ 2022. február 4., lásd https://www.kanscity.com/news/nation-world/national/article258025648.html; ³⁵ Lásd még https://en.wikipedia.org/wiki/Western_use_of_the_swastika_in_the_early_20th_century; ³⁶ A témában lásd még itt: https://dotoho.atlatszo.hu/2019/08/21/hamisitvany-a-kormanyzati-propagandaban-megjelent-naci-coca-cola-reklam/.

A gettó világhírű dalnoka, AKI HÁROMSZOR HALT MEG

MORRIS ROSENFELD CENTENÁRIUMA

CSEH VIKTOR írása

„Morris Rosenfeld mégis meghalt? Annyiszor költötték halála hírért, hogy ezt a nekrológot is csak fenntartással közöljük. A hír szerint New Yorkban érte utol a halál aránylag fiatal, alig 61 éves korában”¹ – közölte némi kétkedéssel az Egyenlőség a 20. század egyik legjelentősebb zsidó poétájának halálhírért, aki a jiddis költészetet bevezette Európa irodalmi kánonba. Rosenfeld ekkor halt meg harmadszorra, s végleg. Versei egy bő százada meghódították az olvasók szívét, halálának centenáriumán ideje, hogy újból hódításba kezdjenek.

LAKOS ALFRÉD FESTŐ KÉPE ROSENFELDRŐL AZ EGYENLŐSÉGBEN

Szabólegényből lett költő

A 20. századfordulón, élt New Yorkban egy Kelet-Európából menekült zsidó szabó, Morris Rosenfeld (1862–1923), aki hajnaltól a varrodában robotolt, éjjel pedig a jiddis szabta irodalmi magasságokba. Élete szürke volt, ám annak megannyi árnyalatát volt képes úgy színbe önteni, hogy versei a legzordabb emberek szívét is megérintették.

Velősen megírt önéletrajza így hangzik magyarul: „Boksában, egy kicsiny városkában, Orosz-Lengyelországban születtem. Nagyatyám, atyám és minden hozzátartozóm halászzattal foglalkoztak. A kis város, ahol gyermekéveimet töltöttem, csendes mély erdők és merengő nagy tavak közé van beékelve. Korán chéderbe küldtek, ahol a szent tudományok elemeibe avattak be és megtanultam lengyelül és németül. Apámat nyomorúság, sorscsapás érte, gyermekkoromban korán magamra voltam hagyva. 18 éves koromban megházasodtam és Hollandiába mentem, ahol két hónapon át gyémántkőszűrűs mesterséget tanultam. Azután Angliában telepedtem le. Londonban három éven át dolgoztam emberfölötti munkával a Sweat Shops szabógyárak műhelyeiben. Azután Amerikába vándoroltam, ahol mind a mai napig maradtam; ott és a New York-i szabógyárakban szabómunkássággal tengettem sokáig életemet, és ott tanultam meg énekelni elnyomásról, szenvedésről és nyomorúságról. Nappal dolgoztam, éjszaka költeményeket írtam.”²

A révben – mondhatni

Éjjelente, az anyag hatalma alól felszabadult rabszolga 1897-ben mondhatni révbe ért, mikor megjelent az „Énekeskönyv” (לייערער-בוך) című kötete. A könyvet két évvel később Leo Weiner (1862–1939) amerikai nyelvész fordította angolra (Songs from the Ghetto), majd a következő években elkészült a kötet legtöbb világnyelvi fordítása, oroszra Makszim Gorkij (1868–1936) író ültette át. Magyarul, kötet formájában a poéta budai főrabbi, dr. Kiss Arnold (szül.: Klein, 1869–1940) 1903-ban A pap hárfája című könyvében adta közre Rosenfeld verseit a sajátjai mellett,³ 1908-ban pedig külön, kibővített kötetben is megjelent.

Nem véletlen az előző bekezdés „mondhatni” szava, mert jóllehet Rosenfeld hírnevet szerzett magának, költeni továbbra is csak verseket tudott, pénzt annál kevésbé. A költő nyomorát érzékletesen illusztrálja, hogy, zsidó léte és amerikai volta ellenére, az éhezését 1902-ben hosszasan ecseteli a *Pesti Napló*, s Rosenfeld nyomorát párhuzamként használja a magyar irodalmi alkotók egzisztenciális problémáira való rávilágításnál.⁴

A gettó dalnok költészetéről

A ma már szinte feledésbe merült, ám a 20. század fővárosi irodalmi életének meghatározó tagja – akit Ady egyenesen a mesterének tekintett – Szilágyi Géza (szül.: Silbermann, 1875–1958) költő, újságíró egy helyen azt írta Rosenfeld verseiről, hogy „lelkem olykor mondhatatlanul meghajlik az emberi nyomorúság szentsége előtt. [...] Világa szűk, sötét, dohos. Gondolatai jórészt egyazon körben forognak, mint a szárazmalomba befogott lovak. Fantáziája ritkán lendül ki a hétköznapi poros utcáiból. És mégis nagy költő és néhány verse akad, melyet épp oly kevésbé tudnék elfelejteni, mint – teszem fel – azt a napot, amikor [...] először láttam tengert, avagy először hallottam Beethoven kilencedik szimfóniáját.”⁵

Nem kis dolog Beethoven magasságaiban szólni egy olyan nyelven, mint a jiddis, melyet Szilágyi érzékletesen így írja le: „A nyelv, amelyen versei szólnak, veszedelmes hínár, amelyben erős legény is könnyen elakadhat. A jiddis néven ismert zsargon, bár Oroszországban, Felső-Magyarországon, Angliában és Amerikában vagy hét millió ember él vele és bizonyára gyönyörűnek vallja, kultúrnyelvektől elkényeztetett fülnek bizony barbár egy nyelvkeverék [...]”⁶

Rosenfeld első halála

A verseskötetek mellett Rosenfeld versei az 1900-as évek közepén rendszeresen feltűntek az újságokban is, így neve ismert volt az olvasóközönség előtt is, nem csoda hát, hogy halálhíre sokakat megrázott.

„A gettó világhíressé lett héber dalosa, megvakultan, lerongyosodva, a nagy világváros legkülsőbb részében meghalt [...] mekkora igazságtalanságok vannak ezen a gyönyörűnek mondott világon.”⁷

„A szocialista világhátréteg egy hőse halt el vele. Egy-két év kivételével nyomorúságos volt az élete és nyomorúságos a halála. Szomorú és gyalázatos elégtétel, hogy neve fönntmarad.”⁸

„A tavasz hamar elvirágzott. A gettó könnyes dalai megrikkattak és csodálatot ébresztettek; de a költő csak annak maradt meg, aki volt: könnyek miliomosának.”⁹

Ilyen, és ehhez hasonló nekrológok sorozata jelent meg 1907 július végén a zsidó és nem-zsidó lapokban egyaránt. Peterdi Andor (szül.: Pollák, 1881–1958) még verset írt az alkalomból melynek első szaka úgy hangzik: „Te üldözött, te kergetett apostol / Már elpihent nagy, szenvedő szíved, / Már nem foghatsz többé a dalokba / Keserű könnyeidet.”¹⁰

Hamis és igazi levél

De Peterdiék tévedtek, ugyanis rövidebb idővel a Rosenfeld halálhíre után terjedni kezdett a költő egy levele, miszerint ő ugyan nem halt meg, viszont nyomorog, s ezért szégyellje magát a világ! A levelet azonban nem Rosenfeld írta, ugyan valóban élt, s tényleg rossz körülmények között tengődött, de úgy látszik, hogy valaki vagy inkább valakik a nevében koldultak.¹¹ Rosenfeld „igazi”, keserűes cáfoló levele csak ősszel került a nagy nyilvánosság elé:

„Az újságok azt írták rólam, hogy meghaltam. Úgy látszik, hogy a világ türelmetlenül várja, hogy mikor adhatja meg nekem a végső tiszteletet, holott még az elsőben sem részesített. [...]”

De mit tegyek, hogy feltámadásomat elérjem? Európában egyszerre leveleket közöltek nevemben, melyeket én sohasem írtam. [...]

Bármilyen mostohák is az én körülményeim, mégis hangos kacagásra fakadtam. Nem nagyszerű dolog is ez? Éppen elég bajom van két gyermekemmel és ők hatot juttatnak nekem. Naponként várom, hogy kidobjanak a házból mert a rajta lévő teher folyton nagyobb lesz, mint költeményeim jövedelme; Bécsben pedig azt írják, hogy máris kidobtak és az utcán fekszem. Nem elég, hogy a legjobb minőségű négyszeres szemüveget kell használnom és azon is alig látok valamit, ők, Bécsben, teljesen vakká tesznek. S mintha nem lenne elég, hogy nincs egy fillérem sem, még több száz dollár adósággal is megterhelnek. [...]

De végre is jobb, ha én olvasok halálomról, mint mások és jobb ha leveleket írnak nevemben, mintha hallgatnának rólam, mintha egyike volnék azoknak, kik felől a »lenni vagy lenni« sem öröm, sem fájdalmat nem okoz...”¹²

Rosenfeld otthonában

Pásztor Árpád (szül.: Pikler, 1877–1940) a költő egy másik fordítója New York-i látogatása során elhatározta, hogy felkeresi Rosenfeldet, akiről, mint kiderült, nem is a városban él, hanem a közeli Yonkersben.

Ahogy a városból pöfögött ki a vonat, s felsejlettek a virágos kertes nyaralóvillák, Pásztor úgy sejtette, hogy az egyik ilyenben fogja megtalálni a jiddis nyelv mesterét is. Azonban hamar csalatkozni kellett, mert a villák elmaradtak, a kapott címen, ódon bérháznegyed terpeszkedett, s ott, a Linden street 184. első emeletén lakott a költő.¹³

Rosenfeld lakását Pásztor a következőképp idézi fel: „Szegényes amerikai lakás. Három apró, egymásba nyíló szoba, csak éppen a legszükségesebb bútorok, semmi jólét, semmi gondtalan kényelem. [A költő] íróasztala két ablak szögletében van, lármás utcai szobában. Közöséges csöpp asztal, tele papírrongyokkal. Zsidó betűs kézírások, kis kurta, át, meg áthúzott sorok... Versek...”¹⁴

A látogatás során kiderült, hogy az apró lakásban a költő feleségével és két leányával él, de egykor itt la-

kott szeretett fiacskája, Joszele is, ki tizenöt évesen hunyt el 1905-ben. Fia elvesztését követően indult hanyatlásnak az egészsége, egy időre meg is vakult.

A látogatás napján vette meg másodosztályú hajójegyet, hogy Karlsbadba utazhasson gyógykezelésre. Sokáig kellett várnia a kúrára, mert nagyon szegények, s mikor ennek okáról érdeklődött Pásztor, a költő elmondta: „A verseimet a világ minden nyelvére lefordították, de senkise fizetett értük, csak az angolok. Israel Zangwill nagyon jó barátom s az angolok fizettek. De a többi egy se.”¹⁵

A fürdővárosi találkozó

Karlsbad a 20. századforduló kedvelt üdülő- és gyógyhelye volt, a vendégek között számos zsidó is megfordult, nem egy neves haszid rebbe. A fürdőváros egyik zsidó központja a Kirsch-féle kóser vendéglő volt, melynek egyik terme állandó imahelyül is szolgált – itt ebédelt 1908 júliusában Kiss Arnold budai főrabbi is, amikor egy ismerőse hirtelen azzal a kérdéssel lepte meg: „Tudja-e, hogy Morris Rosenfeld Karlsbadban van?”¹⁶

Kiss rabbi nem tudta, így felettebb izgatott lett, hogy személyesen is találkozhat a nagy költővel, kivel a fordításain keresztül már amúgy is elmélyült kapcsolatot ápolt. A véletlen találkozásnak Rosenfeld is igazán megörült, hogy megismerheti legnagyobb magyar fordítóját. Örömmel hallgatta, hogy Budapesten az irodalmat megbecsülő közönség van, egyedül csak az szomorította el, hogy vannak olyan zsidók akik őseik hitét egy újra képesek cserélni. A beszélgetés végén fel is kérte Kisst, hogy működjön közre a budapesti felolvasásán.¹⁷

Budapesti látogatás

A szóbeszéd lassan valósággá vált, Rosenfeld budapesti felolvasóestélyének lett konkrét dátuma és helyszíne: 1908. október 14-én este, a Royal nagytermében. Belépti jegyeket Deutsch Zsigmond és Társa könyvkereskedésében és a Makkabea cionista egyetemi hallgatók egyesületénél lehetett váltani.¹⁸

ROSENFELD ELSŐ KÖTETÉNEK BELSŐ CÍMLAPJA

Kiss Arnold főrabbi és a költő tisztelői 1908. október 13-án este izgatottan várakoztak a Keleti pályaudvaron, ám hiába, mert Rosenfeld vonata a Nyugati pályaudvarra futott be. A félreértések után Kiss rabbiék átsiettek a körútra, majd onnan végre a tervek szerint a rabbi Fő utcai lakására vonultak.¹⁹

FIAM

(Telekes Béla fordítása)

Oly szép fiacskám van nekem,
Oly helyre kis legény!
Ha látom őt, azt képezem:
Egész világ enyém.

De ah, oly ritka alkalom:
Látnom, mily gyöngy gyerek.
Hisz én csak éjjel láthatom,
Mikor már szendereg.

Hajnal visz el, éj hoz haza...
Hogy kenyerünk legyen!
Fiacskám hangja, mosolya –
Én-vérem: idegen!

Aggódva óh mint rohanok,
Ha utam haza visz.
De sápadt anyja mosolyog:
Oly édes volt mai is!

Annyit csacsog és oly okos,
Anyácskám, – mondja ma –
Hát nem jön, fillért sohse hoz
Az édes, jó apa?

Hallom s ott termek hirtelen
A kicsi ágy előtt.
Óh kell, hogy lászon gyermekem
Kell, hogy becézsem őt!

De csak nézem és nem mozdulok...
Hisz jobb aludnia!
S álmában ím – mozog, susog:
Nincs, még sincs itt apa?

Megcsókolom behunyt szemét...
Főlnyitja!... Rám tekint!...
Óh gyermekem! – Hiú beszéd
Behunyta már megint.

Itt áll apád, én kis fiam;
S fillért is kapsz te ma...
... Csak alszik, de oly nyugtalan:
Nincs, még sincs itt apa?

Úgy fáj szívem... Bús lelkemen
Keserves kín hat át...
Főlébredsz egyszer gyermekem –
És nem lesz már apád.²⁵

Pásztor örömmel számol be, hogy míg Yonkersben kopott ruhában bottal, addig a felolvasóesten fess frakkban büszkén láthatta újra a művészt, aki végre megkapja a szellemének dukáló ünneplést. Rosenfeld hat versét szavalta el, méghozzá úgy, hogy állítólag szavanként meghatott, fájt, lázított, szeretett...²⁰

A felolvasóestnek máshol – hol máshol, mint a zsidó sajtóban – két hibáját rótták fel, mégpedig, hogy Kiss rabbi túlzásba vitte a költőről szóló tanulmányának ismertetését, ahogy egyszerűen megfogalmazták: „Kevesebb több lett volna.” Illetve, hogy Beregi Benjámín (1879–1953) – az ünneplést színész, Beregi Oszkár (szül.: Berger, 1876–1965) öccse – igyekezve meglovagolni Rosenfeldnek a cionista eszmékkel való szimpatizálását és kihasználva, hogy nagy közönség előtt beszélhet, a cionizmust próbálta népszerűsíteni, kevesebb sikerrel, mint írták: „A cionizmust ma már lábra segíteni Magyarországon nem lehet.”²¹

Rosenfeld második halála

Rosenfeld második, 1919 őszi halála szűkebb körben ismert, mint az első. A magyar sajtóban nem is igen találunk erről közléseket, kivéve az *Uj Kelet*ben, ahol hosszú nekrológot és életrajzot közöltek róla, mely így kezdődik:

„A szenvedések könnyes szemű költője, a robotosok dalnoka nem él már. Egy küzdelmes, szenvedésekkel teli zsidó élet ért véget. És milliók szeme telik meg könnyel a hír hallatára. Mert Morris Rosenfeld, a vasaló fölé hajoló, görnyedt hátú zsidó szabólegény, Isten-áldotta művész volt, ki milliók szívének hárfáján játszott és csodás melódiákat csalt elő a hárfa húrjaiból. A szívekbe markolt ez a zene, a fáradt, szenvedő zsidó szívekbe. És pogromos Oroszország homályos gettókunyhóiban, Galícia sáros országutain, a vándorlások üzőtt éjszakáin imádság volt százezrek ajkán ez az ének. A testvér szólott hozzájuk, a testvér, ki éppen úgy szenved, mint ők, kinek éppen úgy fáj a verés, mint nekik. A lelküket szólaltatta meg, a zsidó lelket. És az

ő nyelvükön, az ő zagyva, édes, dallamos zsargonjukon szólott hozzájuk. És erre a hangra felfigyelt az egész világ. Egy vérző emberi szív tiszta csendes hangjai voltak ezek.”²²

Rosenfeld harmadik halála

Az újságok még alig végeztek a „könyv-milliomos” költő 60. születésnapjának köszöntésével, amikor New Yorkból jött a hír: Rosenfeld meghalt. A zurnaliszták nem is igazán tudtak mit kezdeni a hírral, a legtöbbjük el-siratta már a költőt, nemrég köszöntötte is, így aztán 1923 nyaráról már csak száraz nekrológokat találunk, talán egyet, az *Uj Kelet* híret kivéve:

„New Yorkból érkezik a szomorú hír, hogy a zsidó fájdalmas könnyes szemű költője, Morris Rosenfeld meghalt. Ezzel a jelentéssel immár harmadszor érkezik hozzánk a költő halálhíre. A két első esetben nem volt igaz a hír és talán a sors különös rendelkezését kell látunk benne, amely azt akarta, hogy háromszor sirassa meg őt a nép, amelyért ő a legdrágább könnyeket hullatta.”²³

Az East Broadway 173–175. alatt lévő *Forvertz* (פארװערטס) jiddis napilap székházának nagyterméből hatalmas tömeg részvételével temették el. A *Jewish Telegraphic Agency* korabeli beszámolója szerint több mint 10 ezer, az *Egyenlőség* tudósítója szerint mintegy 25 ezer ember gyűlt össze Morris Rosenfeld búcsúztatására, melyen a brooklyni „Beth El Temple” világhírű főkantora, Mordecai Hershman (1888–1940) lány tenor hangján énekelt zsoltárokat, utána pedig a korszak jelentős jiddis irodalmi alkotói mondtak gyászbeszédet. A költő testét a Mount Carmel temetőben helyezték végső nyugalomra Sólem Áléchem nyughelye mellett.²⁴

A FORVERTSZ CÍMLAPJÁN A KIADÓ IKONIKUS ÉPÜLETE

¹ „Hirek – Morris Rosenfeld mégis meghalt?”, *Egyenlőség*, 1923. 42. évf. 27. szám, 12. old.; ² Rosenfeld, Morris, *Gettódalok*. Budapest: Deutsch Zsigmond és Társa Könyvkereskedése, 1908. 7–8. old. A továbbiakban: Rosenfeld, 1908.; ³ „Hirek – A pap hárfája.”, *Egyenlőség*, 1903. 22. évf. 50. szám, 10. old.; ⁴ „Az éhez-ző költő.”, *Pesti Napló*, 1902. 53. évf. 311. szám, 8. old.; ⁵ Szilágyi Géza, „Morris Rosenfeld.”, *Az Újság*, 1908. 6. évf. 247. szám, 7. old.; ⁶ Uo.; ⁷ „Hirek – Morris Rosenfeld.”, *Szeged és Vidéke*, 1907. 6. évf. 171. szám, 7–8. old.; ⁸ P. Á., „Morris Rosenfeld.”, *Pesti Napló*, 1907. 58. évf. 180. szám, 14. old.; ⁹ „Morris Rosenfeld 1862–1907”, *Egyenlőség*, 1907. 26. évf. 31. szám, 6. old.; ¹⁰ Peterdi Andor, „Morris Rosenfeld halálára.”, *Egyenlőség*, 1907. 26. évf. 31. szám, 8. old.; ¹¹ „Hirek – Morris Rosenfeld.”, *Egyenlőség*, 1907. 26. évf. 32. szám, 9. old.; ¹² Rosenfeld, Morris, „Halálhírem.”, *Egyenlőség*, 1907. 26. évf. 44. szám melléklet, 4–5. old.; ¹³ Pásztor Árpád, „Morris Rosenfeldnél.”, *Pesti Napló*, 1908. 59. évf. 155. szám, 21–22. old.; ¹⁴ Uo.; ¹⁵ Uo.; ¹⁶ Kiss Arnold dr., „Találkozásom Morris Rosenfelddel.”, *Egyenlőség*, 1908. 27. évf. 32. szám, 6–8. old.; ¹⁷ Uo.; ¹⁸ „Hirek – Morris Rosenfeld”, *Egyenlőség*, 1908. 27. évf. 41. szám, 12. old.; ¹⁹ f.j., „Beszélgetés Morris Rosenfelddel.”, *Az Újság*, 1908. 6. évf. 245. szám, 14. old.; ²⁰ p. á., „Morris Rosenfeld felolvasása”, *Pesti Napló*, 1908. 59. évf. 247. szám, 11–12. old.; ²¹ „Hirek – Morris Rosenfeld”, *Egyenlőség*, 1908. 27. évf. 42. szám, 8–10. old.; ²² „Meghalt Morris Rosenfeld”, *Uj Kelet*, 1919. 2. évf. 38. szám, 4–6. old.; ²³ „Morris Rosenfeld”, *Uj Kelet*, 1923. 6. évf. 108. szám, 1. old.; ²⁴ „Hirek – Morris Rosenfeld temetése.”, *Egyenlőség*, 1923. 42. évf. 30. szám, 12. old.; ²⁵ Rosenfeld, Morris, „Fiam”, *Jövendő*, 1904. 2. évf. 33. szám, 31–32. old.; ²⁶ Rosenfeld, 1908: 262–264. old.

BALATONI NYÁR – nemzetközi szinten

LIEBMAN FLÓRA írása

Az áldott emlékű lubavicsi Rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi közismert volt arról, hogy milyen fontos számára a zsidó gyermekek oktatása. Nem véletlen, hogy születésének napja évtizedek óta az Oktatás és a Tudás Megosztásának Napja az Egyesült Államokban. A formális oktatás mellett a Rebbe nagy hangsúlyt fektetett az iskolán kívüli tanulási programokra, hiszen jól tudta, hogy csak a gyerekek kis részének adatik meg, hogy hagyományos keretek között tanulhasson a zsidóságról. A többieket más módon kell elérnie annak, aki át akar nekik adni valamit a zsidóságról.

Ezeknek az intézményen kívüli programoknak az egyik legmeghatározóbb helyszínei a nyári táborok, amiket a Rebbe különösen nagy figyelemmel követett. Egy alkalommal egy hozzá forduló oktatónak azt mondta: „Egy zsidó napközis tábor nagyobb hatást gyakorolhat a gyermekek életére, mint bármilyen rendezvény, melyben az iskolaév során vettek részt”. Talán jól mutatja, mennyire fontosnak tartotta a gyermekek táboroztatását, hogy noha szinte soha nem hagyta el New Yorkot, 1957 nyarán mégis ellátogatott a Catskills-hegységben lévő lubavicsi nyári táborba. „A látogatás örökre emlékezetes maradt minden táborozó gyerek és felügyelő számára” – emlékezett vissza az eseményre *Simcha Piekarski rabbi, aki ifjúsági vezetőként vett részt a táborban.* „Engem az fogott meg a leginkább, hogy a Rebbe milyen boldogságot sugárzott. Nagyon tetszett neki, amit látott. Minden gyereket személyesen üdvözölt és mindenkinek átadott egy kis imakönyvet. A tábor minden épületébe ellátogatott: a zsinagógába, az étkezőbe és minden hálóterembe. Mindent tudni akart a tábor működéséről.”

Nem meglepő tehát, hogy világszerte nyári táborok tömegeit szervezik meg a különböző ifjúsági szervezetek. Az EMIH balatoni nyári tábora szintén több éves múltra tekint vissza – ma már egykori táborozói ifjúsági vezetőkként, madrichokként térnek vissza.

Idén pedig szintet lépett a tábor, és megnyitotta kapuit külföldi gyerekek előtt is. A 7-13 éves korú gyerekeknek szervezett CKids és a nagyobbaknak szóló CTeen tábor idén egy időben, de egymástól elkülönülve zajlott a balatonöszödi üdülőben.

A kisebb gyerekek összesen 65 fős táborába a magyar gyerekekhez izraeli, ciprusi és osztrák táborozók csatlakoztak. A gyerekekhez az itt menedékre lelő ukrán menekültek közül is csatlakozott táborozó. A tábor vezetői Greenberg Levi és Chaya voltak, akiket brazil, kanadai, magyar, amerikai és izraeli madrichok és madrichák segítettek munkájukban.

A gyerekek számtalan izgalmas programon vettek részt az üdülőben és a táboron kívül is a teveléstől a falmászásig. Az igazi nyári tábori izgalmak, mint a tábortűz vagy a sportversenyek sem maradhattak ki. Mindezek közben azonban nem feledkeztek meg arról sem, hogy valódi vallási élményt és tudást nyújtsanak a gyerekeknek. Számtalan különleges kézműves feladat, bárheszsütés, közös éneklés és ima adták a nyaralás zsidó „gerincét”.

A CTeen tábor még a kicsikénél is nagyobb és sokszínűbb volt, hiszen összesen 85-en nyaraltak itt nyolc különböző országból: Magyarország mellett Horvátország, Litvánia, Észtország, Svájc, Ausztria, Ciprus és Izrael is képviseltette magát. A táborozók programjairól itt is nemzetközi madrichcsapat gondoskodott: a Bassman Tzemmy és Sophie vezette tábor ifjúsági vezetői Magyarországról, Ausztriából és az Egyesült Államokból érkeztek.

A kamaszok számára ugyancsak változatos, test és lélek számára egyaránt izgalmas kalandot kínáló programok vártak a Balaton partján... és a Balatonban egyaránt.

A CKids és a CTeen tábor immár véget ért, a közös kaland azonban nem: a nyári szünet után mindenkit várnak a két ifjúsági szervezet év közbeni szabadidős és tanulási programjai!

Szülővárosában imádkozott a Jeruzsálembé szakadt egri közösség fő rabbija

A Neokohn összeállítása alapján írta: LIEBMAN FLÓRA

Az Egerből elszármazott izraeli ortodox zsidó közösség fő rabbija, Mose Szófer és delegációja szülővárosába látogatott, hogy ott imádkozhassanak, ahol őseik is imádkoztak. Az esemény kapcsán felidézzük az „erloji” közösség történetét is.

Visszatérés a szülőföldre

„Több, mint fél évszázad eltelte után csütörtökön látogatást tett városunkban az egykori egri ortodox zsidó közösség jeruzsálemi fő rabbija, Moshe Szófer” – írta Facebook bejegyzésében Mirkóczki Ádám, Eger polgármestere a július 13-i látogatásról. „A nagypapa és apja voltak hosszú évtizedeken keresztül az egri ortodox közösség vezetői. Ő maga 1947-ben született itt, a Dobó utca 3. szám alatt. Ma, 76 évesen is vezeti tovább ezt a közösséget, csak a történelem vihara miatt, már nem városunkban, hanem Jeruzsálemben.”

Mose Szófer rabbit látogatására elkíserte többek között az izraeli kormány Jeruzsálemért felelős minisztere, valamint Izrael Állam budapesti nagykövete, Jakov Hadas-Handelsman és az egykori egri ortodox közösség számos tagja.

„Ők évtizedekkel ezelőtt Egerben éltek, de voltak olyanok is, akik Gyöngyösről vagy épp Verpelétről származtak. Történelmi tény, hogy ez a közösség jelentős mértékben formálta és alakította Eger városát építészeti, gazdasági és szellemileg egyaránt.

A gyermekgyógyásztól kezdve a szakmai kamarákon, megyei újságon át a legkülönbözőbb gyárákig számos olyan infrastruktúrát hoztak létre a múlt században, amelyek – noha más néven – a mai napig működnek és munkát adnak az egri és Eger környéki embereknek.

Nagyon fontos egyeztetéseket folytattunk egy történelmi város történelmi találkozója során. Eger maga az élő történelem, legyünk rá büszkék!” – fogal-

mazott a látogatásról a polgármester.

Az előző erloji rabbi, Mose rabbi édesapja, Szófer Jochánán 2016-ban hunyt el – 93 évével ő volt akkor a legidősebb magyar haszid vezető a világon. A nagy szeretetnek örvendő rabbi az egykori Magyarország leghíresebb zsidó bölcsének, a pozsonyi Chátám Szófernek méltó leszármazottja volt.

Az erloji közösség története

Az erloji közösséget Mose Szófer rabbi dédapja, Szófer Simon (1850–1944) rabbi, a Chátám Szófer (1762–1839) unokája alapította, aki 1881-től 64 éven át szolgált az egri zsidó hitközség rabbijaként. Az általa alapított, Chátám Szóferről elnevezett jesivában számos későbbi tóratudós tanult. Szófer Simon hivatalos címe az áv bét din volt („a vallási bíróság vezetője”), és közös-

sége „rebbe” megszólítással illette, ahogy az szokás volt a magyar ortodox rabbik között. 1944-ben a náci Auschwitzba deportálták és meggyilkolták szinte az egész egri közösséget, annak két vezetőjével, a 94 éves Szófer Simonnal, valamint az ő munkáját nagyrészt átvállaló fiával, Szófer Moséval együtt. Szófer Simon néhány gyermeke túlélte a háborút, és túlélte Szófer Mose két fia is, akik közül az egyik volt a 2016-ban elhunyt rebbe, Jochánán.

Szófer Jochánán rabbi Egerben született 1923-ban. Apja és nagyapja nevelte és tanította Tórára. Az egri jesiván kívül a balassagyarmati és a verpeléti jesivában is tanult. 1944-ben családjával együtt Auschwitzba deportálták.

A jesiva újjászületése

A háború végeztével Jochánán rabbi visszatért Budapestre, ahol a debreceni Stern Mose rabbival közösen vezették az újjáalakított Chátám Szófer jesivát. 1947-ben Egerbe helyezte vissza tanházát. Diákjai elsősorban elárvult gyermekek és fiatalok voltak.

Költözés Izraelbe

Mivel az akkori kommunista vezetés ellenezte a zsidó oktatást, a jesivát kénytelen volt 1950-ben Izraelbe költöztetni, ahol átmenetileg egybeolvadt a jeruzsálemi pozsonyi jesivával, melyet Chátám Szófer dédunokája vezetett. Ebben az időben töltött sok időt a belzi rebbével, Áron Rokéách rabbival. Tőle szerzett tudása alapján került közel a haszidizmushoz és vett fel bizonyos haszid szokásokat. Ezzel együtt sok mindent megőrzött a régi hagyományokból is, például nem változtatott az ima rítusán.

1953-ban hozta létre saját jesiváját Jeruzsálem Kátámon nevű negyedében. Az intézményt a Chátám Szófer apósáról, Rabbi Akiva Eigerről nevezte el. Kezdetben néhány szobában folyt a tanulás, de lassanként egy egész épületet elfoglalt már a kollégiummal és az árvaházzal kiegészült jesiva. A további terjeszkedés keretében épült fel az Ohel Simon-Erloj nevű épületegyüttes, melyben többek között zsinagóga, könyvtár és

konyha is helyet kapott. A rebbe által alapított Chátám Szófer Tanításainak Kutatóintézete a nagy előd és tanítványai munkáit dolgozza fel és adja ki. Napjainkban az erloji közösség Izraelben 500 családból áll, és számos tagja van a New York-i Borough parkban is.

Fiatalon a legnagyobbak között

Szófer Jochánán rabbi már viszonylag fiatalon komoly pozíciókat töltött be, az izraeli Águdát Jiszráel szervezet 38 éves korában a legnagyobb tóratudósok közé választotta. A rebbe nagy hírnévre tett szert, és tiszteletet vívott ki magának az ortodox világ minden irányzatában. Bár az erlaui közösség elhatárolódik a cionizmus minden formájától, a történelmi helyzet mégis az állammal való bizonyos szintű együttműködésre kényszerítette a rebbét, így például hajlandó volt tárgyalni az állam vezetőivel, és a Kneszetben is képviseltette közösségét. Ezzel együtt gyakran megfogalmazta határozott álláspontját az arab-izraeli konfliktussal kapcsolatban: tilos az araboknak Izrael földjét átengedni, mert az zsidók halálához vezethet. Véleménye szerint a területi kompromisszumokról még tárgyalni sem szabad, mert az gyengeséget sugároz, és további terrortámadásokra sarkalja az ellenséget. „Izrael földjének egyetlen morzsáját sem vagyok hajlandó átadni az araboknak” – mondta. A gázai kivonulással kapcsolatban pedig így nyilatkozott „Aki a zsidók kitelepítését szorgalmazza, az országot rombolja le.”

A rebbe diákokat és időseket egyaránt tanított, könyveket írt, és naponta együtt imádkozott a közösségével. Híres volt arról, hogy figyelmet fordított az egészséges életmódra, ezért gyakran úszott, még idős korában is.

A rebbék öregje

Az egri rebbét élete utolsó éveiben a „zkán háádmorim” azaz „a rebbék öregje” névvel illették, mert a soá előtt nevelkedett rabbigeneráció egyik utolsó tagja volt. Egy 2010-es zürichi útja során (ahol egy tanácskozáson vett részt) súlyos agyvérzést kapott, és életveszélyes állapotban szállították vissza Izraelbe. A rebbe, csodálatos módon, hetek alatt felépült. Később egészsége megrendült, majd 2016. február 22-ére virradóra elhunyt. 93 évével ő volt akkor a legidősebb magyar haszid vezető a világon. A nagy szeretetnek örvendő rabbi a Chátám Szófernek méltó leszármazottja volt.

Temetése napján a legnagyobb izraeli haszid közösség feje, a guri rebbe személyesen ment el az egri tanházba zsolttárokra mondani és a város számos szellemi vezetője a temetésen való részvételre buzdította híveit. A jeruzsálemi Chábád közösség egyik előjárója, Ávráham Micháel Halperin rabbi a következő nyilatkozatot tette: „Felszólítom közösségünk tagjait és jesiváink tanulóit: mindenkinek kötelessége részt venni a temetésen. Meg kell adnunk a végtisztességet az elhunytaknak.”

Reuvén Rivlin, Izrael Állam elnöke a következő szavakkal búcsúzott Jochánán rabbitól: „A rangidős rebbe különleges ember volt. A világi zsidók ugyanúgy tisztelték őt, mint a vallásos társadalom minden rétege. Életműve egyszerre képviselte a magyarországi zsidóság haszidizmust pártoló és azt ellenző irányzatait. Tanházában, melyet a Kátámon negyedben épített fel, haszid hangulatban lehetett az askenáz szokások szerint imádkozni. Olyan vezetőtől veszünk ma búcsút, aki túlélte a holokausztot, de elvesztette szüleit és testvéreit, szavaival élve 'Isten nevének megszentelése közben'. Az ő alakja is emlékeztessen bennünket a még közöttünk lévő, fogyatkozó számú túlélővel szembeni kötelezettségeinkre, és az általuk megélt tragédiára. Részvételem nyilvánítom követői, haszidjai, családtagjai és tisztelői számára.”

A rebbe fia és követője, Mose Szófer rabbi így búcsúzott édesapjától: „Szent életű apám évtizedeken keresztül tanult Tórát. Imáinak különleges ereje volt és természetfeletti módon volt képes jóra fordítani az emberek sorsát. A környéken lakó nem vallásos zsidók is gyakran kérték: Rebbe, imádkozz értünk!”

Emléke legyen áldott!

„Ez még nem a fejlődés vége!”

STEINER ZSÓFIA írása

Július 26-án, este nyolc órakor Magyarországon családok tízezrei várták izgatottan a hírt: bekerült-e a frissen „érett” ifjú a választott szakirányra a felsőoktatásban? A családok mellett persze a tanárok és az iskolaigazgatók is izgulnak ilyenkor, hiszen az ő munkájuk is görcsö alá kerül: sikerült-e mindent megadniuk a diákoknak az induláshoz? Az eredményekre várakozva Szilánk Zsuzsával, a Maimonidész Gimnázium igazgatójával beszélgettünk az oktatásról és az iskolák szerepéről.

2023-ban már a második osztály vette sikeresen az érettségi akadályait a Maimonidészben. A diákok közül vannak, akik külföldön szeretnének továbbtanulni, mások hazai felsőoktatási intézményekbe adták be a jelentkezésüket. „Belföldi és külföldi továbbtanulásra is felkészítjük a gyerekeket, hogy az ő döntésükön múljon, merre haladnak tovább a gimnázium után” – mondja az igazgató. „Az a célunk, hogy minden gyerek megtalálja az útját és a saját képességeinek megfelelő lehető legjobb tudással hagyja el az intézményt.”

Amikor az oktatási módszereikről kérdezem, elárulja, hogy éppen egy népszerű oktatási szakemberrel egyeztetett időpontot, mert szeretne jobban megismerkedni az általa népszerűsített módszertannal:

„Az általam vezetett oktatási programokban és intézményekben – legyen szó iskoláról, óvodáról vagy hittanoktatásról – nagy hangsúlyt helyezünk a változatos oktatási

si módszerek használatára. Nagyon fontos, hogy a pedagógus a maga által választott, hozzá legközelebb álló pedagógiai módszereket tudja úgy alkalmazni, hogy ez ne legyen sematikus. A legjobban átgondolt pedagógiai módszer is megakad, ha egysíkú, egyirányú, már csak azért is, mert minden gyerek más, és így más módszertant kell vele alkalmazni. Ezért szeretnék minden alkalmat megragadni, hogy új vagy megújult módszerekkel ismerkedhessünk meg.”

Mint mondja, az oktatásban is vannak „divatok”: „Ahogy a történelem ismétli önmagát, úgy az oktatási módszerek is vissza-vissza köszönnek. A fő irányok megvannak, ezeket kell az aktuális korban alkalmazni. A 21. század új nagy kihívása a képernyő-függőség. Nem mindegy, milyen eszközöket és mikor adunk a gyerek a kézbe – nem tudjuk, mivel ártunk és mivel használunk. Nagyszerű lehetőségek rejlenek pl. a projekt alapú oktatásban – de mekkora gyermeknél hasznos, ha ennek része pl. egy

számítógépes prezentáció elkészítése. Erről nincs még húszéves tapasztalat sem, muszáj folyamatosan fejlődni, figyelni.”

A személyre szabott figyelem, amire sajnos sok iskolában számos ok miatt nincs lehetőség vagy akarat, talán a legfontosabb momentum az iskola ars poeticájában: „Ebben látom a sikerünk kulcsát – minden diákkal van személyes kapcsolatunk, így tudsz hova nyúlni, ha segítségre van szükség. De ehhez ismerni kell a gyereket, hogy tudjam már a nézéséből, hogy baj van. A kis létszámú osztályok, a válogatott és elhivatott pedagógusok, akik egymással szorosan együttműködnek, lehetővé teszik, hogy gyorsan tudunk reagálni a változásokra.” Márpedig változások vannak. Akár a családban, akár az iskolai közösségben történik valami, az szinte mindig visszatükröződik a tanulmányokban. „Az oktatás, az oktatási intézmények vezetése egy nagyon összetett terület, ahol nyitottan kell hozzáállni az események-

hez és képesnek kell lenni a változásra és változtatásra. Az a sikeres, aki tud alkalmazkodni. Nem az a célunk, hogy mindenki szívsebész legyen, hanem hogy egészséges, boldog, identitását megélő zsidó fiatalokat neveljünk, akik a saját képességeikhez mértén, a saját területükön lesznek sikeresek.”

Mindehhez nagyon fontos a közösség megtartó ereje, amiben a gyerekek érzik és megélik az együttműködés fontosságát és előnyét. Ehhez számtalan közösségi, iskolán kívüli programot is kínál a Maimonidész Gimnázium. A diákok között a legkülönbözőbb családi háttérű gyerekek vannak: egyesek vallásos családból érkeznek, ám sokan itt találkoznak először zsidó gyökereikkel. „Az oktatási programmal és az iskolán kívüli lehetőségekkel egyaránt azon igyekszünk, hogy mindenki stabil alapokat szerezzen a zsidó kultúra és hagyomány területén és ha igénye van rá, elmélyíthesse tudását. Nagyon fontos, hogy megérezzék a közösséghez tartozás jelentőségét és később nekik maguknak legyen meg erre az igényük.”

A figyelem és az akarat azonban nem elég, magyarázza az igazgatónő: „Az oktatásban, az oktatás erejében hinni kell és emellett nagyon komoly energiát kell belerakni – energiát és pénzt, kompromisszumok nélkül. Ehhez kell a fenntartó és az iskola közötti gördülékeny együttműködés. Egyházi intézmény vagyunk és nagyon sokat jelent számunkra az EMIH támogatása és bizalma. Mindig elfogadják, hogy amit kérünk, arra valóban szükség van. Ehhez maximálisan kell bízniuk a szakértelmünkben és az elkötelezettségünkben.

A most érettségizett osztály még 4+1 évfolyamos rendszerben kezdte tanulmányait, azonban idén nagy változás volt, hogy 7. és 8. évfolya-

mon is elindult az oktatás. A fiatalabb gyerekek érkezése kihívás és siker is egyben: „Vannak korosztályos különbségek, ami miatt bizonyos közös iskolai programokat külön kellett választani, hiszen most már vannak 12-13 éves gyerekeink és majdnem 20 évesek is. Egy-egy különleges előadásához a kicsiknek nincs még meg a tudása, vagy például a pályaválasztási tanácsadásra még nincs szükségük. Egy sportnapot viszont természetesen közösen lehet megrendezni az egész iskolának.

„A közösség is érdekesen alakult a kibővült iskolában. Segített, hogy a nagyobbak felelősséget éreztek a kisebbek iránt, főleg a lányok örömmel anyáskodtak az új diákok fölött, a fiúknál inkább elő-előfordult kakaskodás. Erre figyelni kellett, de nem volt gond, ezek az iskolai élet mindennapos velejárói. Egy közösségi iskolának nagyon fontos célja, hogy megtanuljuk elfogadni és értékelni a másikat – ez nagyon fontos, enélkül nem tudjuk támogatni egymást.”

Váratlan problémákat is hozott az új helyzet, azonban a megoldása jól szemlélteti az iskola légkörét: „Meglépő volt, hogy a kicsik mennyire rá vannak gyógyulva a telefonra, jobban, mint az eddigi osztályok. Rendkívüli szülői értekezletet hívtunk össze, ahol elmondtam, mit tapasztalunk és milyen megoldást javasolunk. Ezután a szülőkkel közösen, szinte egyhangúlag hoztuk meg a döntést, hogy napközbenre le kell adnia a gyerekeknek a telefont.”

A most elindult két plusz osztály azonban még nem a fejlődés vége. A cél, hogy az óbudai zsidó óvoda és a Maimonidész közötti „rést” betöltsék és az általános iskola első hat évfolyama is elindulhasson. Ennek az előkészítő munkái tavaly megkezdődtek, és remélhetőleg az idén lezajló akkreditálási folyamat eredményeként jövő évtől megkezdődhet az

oktatás első osztálytól. „Fantasztikus látni, ahogy a gyerekek fejlődnek és nagyon izgalmas lehetőség lesz, ha Isten segítségével el tudjuk indítani az alsóbb évfolyamokat is. Így az is elképzelhető lesz, hogy egy gyerek bekerül 2-3 éves korában hozzánk és végigkísérjük egészen az érettségig. A visszajelzésekből látjuk, hogy jó az, amit csinálunk: a diákok visszavágyanak és tudnak építkezni arra, amit itt kaptak. A szülőktől is sok megerősítést kapunk: persze a szülő hamarabb látja, mit ad egy oktatási intézmény, előbb érti meg, mi miért jó, mint a kamasz, akinek ugye definíció szerint minden hülyeség és életkori jellemzője, hogy az iskola teher és nyűg számára” – teszi hozzá az igazgatónő nevetve. – „De ez nem gond.”

Adja magát a kérdés, kik a célközönsége az iskolának? „Olyan családokat várunk – és itt fontos, hogy én elsősorban családokkal szeretek dolgozni –, akikkel közös célunk, hogy a gyerek előmenetelét segítsük. Mindenkit várunk, de nem a mennyiségben mérjük a sikerünket, hanem a minőségben. Olyanok jelentkezését várjuk, akiknek fontosak a zsidó értékek, a közösségi élet, de magas színvonalú, 21. századi oktatást akarnak. Akik számára érték, hogy a gyerekük nem csak lexikális tudással, de közösségi élménnyel is gyarapodik. Ahogy mondtam, a változásra való nyitottság rendkívül fontos, ezért is várjuk folyamatosan a jelentkezéseket a tikkarsag@zsidogimnazium.hu e-mail-címen.

Az ideális diák számunkra olyan, aki amikor belép az iskolába, érzi, hogy itt jó neki, nincs feszültség, ha zaérkezett” – teszi hozzá az igazgatónő. És mire befejezzük a beszélgetést, az is kiderül: szinte minden most érettségizett diákjuk ott folytatja tovább a tanulmányait, ahol legeslegjobban szerette volna. Gratulálunk!

A TITANIC KÓSER KONYHÁJA

DÉNES ANNA *írása*

Az óriási távolságokat megtevő hajókon az utasok szállodai ellátásban részesültek. A Titanicon első és másodosztály, valamint harmadosztály, más néven fedélköz volt elérhető, kinek-kinek a pénztárcájához mérten. Mi sem bizonyíthatná jobban a korabeli társadalmi különbségeket, mint éppen a hajón felszolgált ételek.

A Titanic közönsége

Az 1912. április 15-én elsüllyedt Titanic a hatalmas óceánjárók azon nemzedékéhez tartozott, melyeken már üzemelt kóser konyha az arra igény tartó utasok számára.

AZ ELSŐ OSZTÁLY UTASAINAK ÉTTERME

A MÁSODOSZTÁLY UTASAINAK ÉTTERME

... ÉS A HARMADOSZTÁLYÉ

egyszerű, de tápláló ételeket fogyaszthattak naponta háromszor egy olyan korban, amikor a harmadosztályú utasoknak sokszor saját maguknak kellett gondoskodniuk az étkezésükről az út során. A minőség, a mennyiség és a fel-

szolgált ételek stílusa mellett a harmadosztály abban is különbözött az első kettőtől, hogy itt a tea volt az utolsó étkezés, vacsorát nem kaptak.

Éléstár az óceánjárón

Az összesen több mint 2200 fő ellátásához, ráadásul részben luxus színvonalú kiszolgálásához óriási mennyiségű alapanyagra volt szükség. A jegyár tartalmazta az út várható időtartamára az összes étkezést is, kivéve azokat, melyeket a hajón működő à la carte étteremben vásároltak az első osztályon utazók. Több mint 34 ezer kiló húst, ötezer kiló friss halat, negyven tonna krumplit, hétezer fejes salátát, 4500 kiló cukrot, 40 ezer tojást, 250 hordónyi lisztet, 36 ezer almát, 15 ezer üveg sört és 57 ezer liter tejet vittek magukkal az egyhetesre tervezett útra.

Az 1880-as és az 1920-as évek között kétféle kelet-európai zsidó emigrált Amerikába. Kóser ellátást a korabeli újságok tanúsága szerint először 1904-ben biztosítottak az Atlanti-óceánt átszelő óceánjárón az elsőosztályban harmadosztályon utazó vallásos zsidók számára. Bár nem maradtak fenn számszerű adatok, feltehető, hogy a Titanicon sem volt ez másképp. A kóser ételek elkészítéséhez külön séfet vittek magukkal, és a többi utastól némileg többnyire elkülönítve szolgálták fel az elkészült fogásokat. A Titanic személyzetének majdnem hétszáz odavesztett tagja közt volt a dél-afrikai, közelebbről Cape Town-i születésű Charles Kennell, az első és egyben utolsó útjára induló hajóóriás „héber szakácsa”. A harmincéves férfi korábban a Titanic nővérén, az 1911-ben első útjára indult Olympicon dolgozott kóser szakácsként.

Mielőtt az óceánjárókon felállították volna a kóser konyhákat, a kóser étkezéshez ragaszkodó zsidó utasoknak saját magukról kellett gondoskodnia az út során. Akik ezt nem tudták megengedni maguknak, azok sokszor a napokon át tartó éhezést választották. Az újságok 1909. november másodikán számoltak be egy „fiatal héber emigránsról”, Gisella Greinerről, aki kilenc napon át éhezett az Atlanti-óceánt átszelő hajóútján, míg végül partra szállt Ellis Islanden, ahol azonnal kórházba szállították, ám ekkor már késő volt: Greiner éhen halt. (Megjegyzés: A zsidóságban az emberi élet mindenképp fölött áll. Az emberi élet szent, mert az Örökkévalótól származik, csakis ő adhat és ő vehet el életet. Egy élet megmentése érdekében három kivétellel – bálványimádás, a tiltott

szexuális kapcsolatok és a gyilkosság – bármelyik parancsolatot meg lehet, sőt meg is kell szegni. A veszélyben lévő élet megmentését héber kifejezéssel pikuách nefesnek nevezik. A kötelezettség nemcsak a közvetlen életveszélyre vonatkozik, hanem olyan helyzetre is, amely ugyan az adott időpillanatban nem veszélyezteti közvetlenül az illető életét, ám a körülmények bármikor rosszabbra fordulhatnak. Ilyen esetekben is kötelességünk akár más törvények, például a szombati vagy az étkezési tilalmak megszegése árán is közbeavatkozni és mindent megtenni a veszélyben levő ember megmentéséért.)

A Titanicról nem maradt fenn kóser menü, sem olyan dokumentum, mely tudósítana arról, hogy hogyan nézett ki a gyakorlatban a kóser ellátás a hajón. Testvérhajóján, szintén a White Star Line céghez tartozó Olympicon egészen biztosan szolgáltak fel kóser húst, és itt a kóser eszközök mindegyikét „tejes” vagy „húsos” felirattal látták el, akár az első, akár a harmadosztályon használt edényről volt szó. A Titanicon nem találtak ilyen edényeket, és az egyébként nagyon pontos és részletes leltárban sem szerepelnek. A southamptoni kikötőből induló hajókat a helyi kóser hentes látta el hússal, talán ez volt a helyzet a Titanic esetében is. Az alábbiakban különleges receptjeinkkel szeretnénk megidézni a Titanic első osztályának légkörét.

KÓKUSZTEJES ZÖLDSÉGLEVES SHIITAKE GOMBÁVAL

párve, glutén- és tojásmentes (vegán)

Hozzávalók: 1 csomag shiitake gomba; 3 szál sárgarépa; 2 szál halványító zeller; egy kis darab zellergumó; 1 fehérrépa; 1 nagy fej hagyma; 3 gerezd fokhagyma; 2 ek. olívaolaj; fűszerek: só, bors, őrölt koriander, őrölt kurkuma, ízlés szerint; 2 babérlevél; 1 doboz sűrű kókusztejszín; a tálaláshoz: petrezselyem

A gombát egy órára vízbe áztatjuk, majd ujjnyi vastag csíkokra vágjuk. A hagymát felaprítjuk, a fokhagymát fokhagymanyomón átpréseljük. A gyökérezségeket megtisztítjuk és nagy lyukú reszelőn lereszeljük. A zellerszárakat felkarikázzuk, ha a leveleit is felhasználjuk, akkor áztatjuk azokat vízbe, majd fény ellenében alaposan ellenőrizzük, nehogy bogár legyen a leveleken. A zöldségeket vastag aljú lábosba tesszük, és az olívaolajon megpároljuk, kevergetve, nehogy odaégjen. Hozzáadjuk a fűszereket, és egy-két percnyi kevergetés után felöntjük vízzel úgy, hogy bőségesen ellepje. Felforraltjuk, majd kis lángon 45-50 perc alatt készre főzzük. Ekkor hozzátöltjük a kókusztejszínt, elkeverjük, és újra felforrósítjuk (nem szükséges forralni). A petrezselyemmel ugyanúgy járunk el, mint a zellerlevéllel: beáztatjuk és ellenőrizzük, nehogy bogár legyen rajta. A levest forró tányérokba merjük és felaprított petrezselyemmel tálaljuk.

VÖRÖSBOROS MARHARAGU KAGYLÓTÉSztÁVAL ÉS PETREZSELYMES BURGONYÁVAL

húsos, gluténmentes

Hozzávalók: 8 ek. étolaj (szükség szerint lehet több is); 1 kg csont nélküli rostélyos vagy más, vékonyra szeletelt marhahús; 1 fej vöröshagyma felkockázva; 1,5 kg zöldség: sárgarépa, fehérrépa, zeller, karalábé, cukkini, batáta; só, bors, zöldfűszerek ízlés szerint; 3 gerezd fokhagyma; 2 babérlevél; 1 ek. savanykás lekvár; 2 kk. mustár; 2 ek. paradicsompüré; 1 pohár bor; víz szükség szerint

A hússzeleteket néhány perc alatt elősütjük a felhevített olajon. A húst tálra szedjük, a hagymát a forró olajba dobjuk és üvegesre pároljuk. A feldarabolt zöldségeket hozzáadjuk, és néhány percig kevergetve pároljuk. A lekvárral, a mustárral és a paradicsompürével ízesítjük, hozzáöntjük a bort, majd annyi vizet teszünk rá, amennyi ellepi. Belenyomjuk a fokhagymát, hozzáadjuk a fűszereket. Ha felforrt, visszatesszük a hússzeleteket, és kis lángon főzzük tovább, ameddig a zöldségek megpuhulnak. Ezután ismét tálra szedjük a húst, a zöldségeket botmixerrel pürésítjük. Ismét visszatesszük a húst, felforraltjuk az ételt, majd elzárjuk alatta a lángot. Frissen kifőtt tésztával vagy – gluténmentes változathoz – apróra vágott petrezselyemben megforgatott főtt krumplival kínáljuk.

Elhunyt a Dugó-művelet megálmodója

DÉNES ANNA *írása*

Elhunyt Dávid „Dugó” Leitner, adták hírül az izraeli hírportálok tisá beáv reggelén. De ki volt Dugó – és mi köze van a falafelhez?

„Nagy fájdalommal értesítünk mindenkit drága férjem, apánk, nagyapánk, az áldott emlékü Dávid (Dugó) Leitner B-1461 haláláról” – áll a gyászjelentésben, vagyis szokatlan módon Dugó Auschwitzban kapott számát is megjelentették, kiemelve, hogy a férfi számára milyen fontos volt egész életében a holokauszt emlékeztetőnek fenntartása és a nácikon aratott győzelem kifejezése.

Ávrám Dávid Leitner – eredeti nevén Leitner Dávid – Nyíregyházán született 1930-ban, ortodox zsidó családban. 14 éves volt, amikor a nácik családjával együtt elhurcolták. 1945. január 18-án, a budapesti gettó felszabadításának napján indították útnak halálmenetben az auschwitzi megsemmisítő táborból. A kiéhezett, testileg legyengült, lelkiileg összetört rabok közül csak néhányan éltek túl a menetelést a mínusz 18 fokban. „Csukott szemmel meneteltem. Az erős havazás miatt nem tudtam kinyitni a szememet. Menetelés közben elaludtam és az édesanyámról álmodtam. Mindig azt mondta, hogy majd Izraelben fogunk élni, és hogy Izraelben bilkelách – kis, kerek zsömlécskék – nőnek a fákön” – mondta egy visszaemlékezésében. A Dugó becenevű ifjú túl-

élte a menetet és öccsével együtt 1949-ben alijázott és rögtön érkezése után besorozták. Amikor először látogatott el a jeruzsálemi Mácháne Jehuda piacra, végre megtalálta, amit a Birkenauban meggyilkolt édesanyja annyit ígértett gyerekkorában, a kis, kerek gombócokat. Vagyis a falafelgolyókat. Dugó más magyarországi zsidókkal együtt részt vett Nir Gálim mosáv megalapításában, majd feleségül vette az iskolájával önkéntesként a mosávba érkező Szárát. Két gyermekük, tíz unokájuk és több mint húsz dédunokájuk született, akik mind Izraelben élnek. Dugó egészen halála napjáig Nir Gálimban lakott.

Dugó, a túlélő

A gyászjelentésen megjelentetett számot egyébként lánya, Zehává Kor is említi édesapjáról írt biográfiájában. A történetből megtudjuk, hogy a 14 évesen elhurcolt fiú két tetovált számot kapott a haláltáborokban. „Kettő az egyben akció volt” – mesélte viccelődve. Az elsőt megpróbálták eltávolítani, de nem sikerült, így haláláig

mindkét számot viselte bal kezének alkarján. „Ha az egyik (B-14671) számjegyeit összeadjuk, akkor a „gemátriája” [a héber szavakban a betűk számként is értelmezhetők, és így kiszámolható a számértékük] 19 lesz, ugyanannyi, mint a Dugó és a Zehává szónak. A másik [az elsőként kapott B-12042] szám számértéke kilenc. A kettőt összeadva 28-at kapunk, ami megfelel a héber koách – erő szó számértékének.” Dugó soha nem veszítette el sem a hitét, sem az erejét, mely utóbbi abból az elhatározásból származott, hogy teljesíti apja végakarátát: neki túl kellett élnie.

És Dugó túlélte. Nem egyszer menekült meg csodás módon, szó szerint utolsó pillanatban, büszke zsidóként, ajkán a huszadik zsoltár szavaival. Hite, humora, ereje egész életében töretlen maradt, ahogyan az a meggyőződése is, hogy ha az Örökkévaló ennyiszor megmentette az életét, akkor neki kötelessége megszentelni az Ő nevét, és az életét a kidus Hásem – Isten Nevének megszentelése jegyében élte. Akárhova ment, akármilyen összetételű közönség előtt beszélt, mindig ezzel zárta szavait: ám Jisráél cháj – Izrael népe él!

Izrael népe él

„Dugó azon zsidók százezreinek a győzelmét jelképezte, akik túléltek a soát, Izraelbe vándoroltak és Izrael Államban ren-

dezték be az otthonukat és alapítottak családot. Dugó a szellem győzelmének egyedülálló jelképe volt és a rendkívüli tehetségének és kisugárzásának köszönhetően volt képes arra, hogy egész országot egybegyűjtsön rendkívüli akciójához a holokauszt áldozatai és túlélői tisz-

FALAFEL HADMŰVELET

teletére. Kötelességünk folytatni a Dugó által megkezdett utat és továbbra is minden évben megrendezzük az akciót. Drága Dugó, hiányozni fogsz” – mondta Ráchel Rosenmann Efer, a Bét Háedut múzeum vezetője.

A sokak által már hagyományként őrzött Dugó-akció alapítója 93 éves volt. Halála napján a Nir Gálim kibuc temetőjében helyezték örök nyugalomra. Saját jelmondatával búcsúznak tőle: ám Jisráél cháj!

Bár nem most van a Dugó-akció napja, mégis süssünk egy kis falafelt Leitner Dávid áldott emlékére!

FALAFEL

párve, tojásmentes

Hozzávalók: 2 pohár száraz csicseriborsó (ebben a receptben nem helyettesíthető konzervvel); 2 fej hagyma; néhány evőkanálnyi felaprított petrezselyem; 6 gerezd fokhagyma; 2 ek. liszt (gluténmentes változathoz csicseriborsó liszt); 2 kk. őrölt római kömény; só, bors, őrölt koriander, ízlés szerint; olaj a sütéshez

A csicseriborsót átöblítjük, majd 12 órára vízbe áztatjuk (az áztatóvizet később levelek készítéséhez használhatjuk fel). Egy fél nap elteltével leszűrjük, a szemeket alaposan átnézzük, nehogy bogaras legyen. A csicseriborsót aprítógépbe vagy konyhai robotgépbe tesszük (ha nem elég nagy a gépünk, több adagban is felapríthatjuk). Sűrű paszta jellegű péppé dolgozzuk, majd tálba tesszük. A hagymát apróra vágjuk, a fokhagymát megtörjük (ezeket a csicseriborsóhoz is adhatjuk, és felapríthatjuk egyszerre). Ha az aprítógépben nem lett elég pépszerű a csicseriborsó, botmixerrel krémesíthetjük egy kissé a tálban. A lisztet, a sót és a fűszereket a tál tartalmához adjuk, összekeverjük, és nedves kézzel diónyínnál kicsit nagyobb

gombócokat formázunk. Ha véletlenül nem állnak össze a golyók, adhatunk a masszához még egy-két kanál lisztet, vagy akár egy tojást is, de erre általában nincsen szükség.

Egy széles serpenyőben felhevítünk kétujjnyi olajat, majd a forró olajban néhány perc alatt a golyók mindkét oldalát barnára sütjük. Papírtörőln leitatjuk a felesleges olajat, pitában, izraeli salátával, humusszal, tchinával kínáljuk.

Hogyan hajózott a Szentély kapuja Jeruzsálembe?

DÉNES ANNA
meséje

A jeruzsálemi Szentély udvarában hét csodálatos kapu volt. Mind közül a Nikánor-kapu volt a legszebb, csak úgy szikrázott a jeruzsálemi égbolton tündöklő Nap fényében. Hogy került ez a kapu Jeruzsálembe, Izrael és a zsidó nép örök fővárosába? Elmesélem.

Nikánor gazdag ember volt és híres katona, aki elhatározta, hogy a Szentélyt csodás kapukkal díszíti. A marcona generális szerette a szépséget, ezért addig kutakodott, amíg Alexandriában meg nem találta a világ legjobb bronzműveseit és őket bízta meg a díszes kapu elkészítésével. Amint a kétszárnyú kapu készen volt, a mester követeket menesztett Nikánorhoz, hogy utazzon gyorsan Alexandriába, és jelentse: a mű készen áll és már csak arra vár, hogy díszes menetben Jeruzsálembe szállítsák.

Nikánor nyomban hajóra szállt, és amikor megérkezett Alexandriába, még le sem pihent, máris úton volt a rézműves mester műhelye felé. A mester a műhely mögötti udvarba vezette a gazdag urat. Nikánornak szeme-szája elállt a csodálkozástól, egy szó nem sok, anynyit

se tudott mondani, ahogy meglátta a csillogó-villogó ajtószárnyakat. Az már igaz, a mester derekas munkát végzett. A kapuszárnyak három emelet magasságot is elértek, és csodálatos formák díszítették. Nikánor tisztességesen kifizette a mester munkáját, és azonnal szólította az embereit, hogy haladéktalanul térjenek vissza a kapukkal együtt a Szentföldre. Nikánor kísérete morgolódott: „Éppen csak megérkezünk, hadd pihenjünk még egy kicsit, mielőtt ismét vízre szállunk.” „Legalább hadd együnk-igyunk az újabb utazás előtt!” De Nikánor hajthatatlan volt, fűtötte a vágy, hogy csodálatos adományát mielőbb átadhassa a Szentélyben szolgáló kohénoknak.

De jaj! Nem sokkal azután, hogy bepakolták a rakományt és Nikánor a testőrei, a szolgálói és egyéb kísérei társaságában hajóra szállt, hatalmas vihar tört ki. Fújt a szél, hullámzott a tenger, ide-oda vetette a hajót. A kapitány azt mondta Nikánornak: „Uram, tudom, hogy milyen kedves a szívednek ez a kapu. A hajónak azonban túl nehéz. Nézd, a hullámok szinte a fedélzetet nyaldossák. Ki kell dobnunk az egyik ajtószárnyat, hogy megszabaduljunk némi teher-

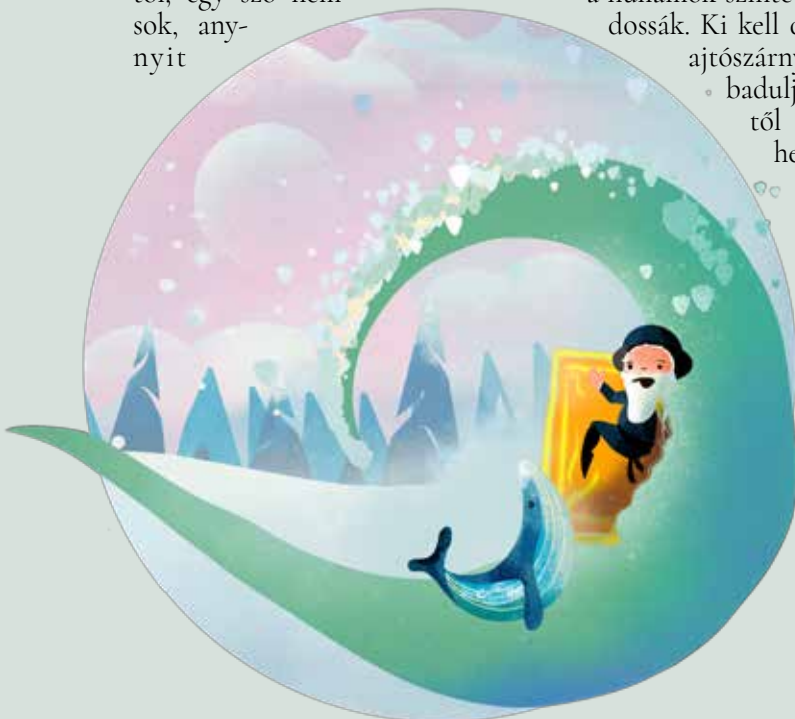
től és megmenekülhessünk”. Mit volt mit tenni, Nikánor fájó szívvel beleegyezett.

Folytatták útjukat Akkó kikötője felé, de a szél csak nem akart alábbhagyni, a vihar csak nem csendesedett: dobálta a járművet, csak úgy re-

csogtak-ropogtak a deszkák. A kapitány annak rendje és módja szerint ismét megjelent Nikánornál, és azt mondta: „Uram, tudom, mekkora szívfájdalom ez neked, de nincs mit tennünk. Ki kell dobnunk a másik ajtószárnyat is, talán így megmenekülünk”. Nikánor ekkor belekapaszkodott az ajtóba és kijelentette: „Nem adom a kaput! Ha kell, dobjatok velem együtt a vízbe, de én magamtól sosem fogom hagyni, hogy a tengerbe vesszen e drága adomány!” Csodák csodájára a vihar azonnal elállt, az ég kitisztult, a nap fényel árasztotta el az egész hajót, az egyetlen megmaradt kapuszárny szikrát vetett a nap-sütésben. Isten megjutalmazta Nikánort, amiért hűségesen ragaszkodott a Szentélynek szánt ajándékhoz és akár az életét is hajlandó lett volna feláldozni érte.

Am ne higgyétek, hogy ezzel a mesének vége. Csodák csodájára, ahogy kikötöttek Izrael partjainál, Akkó ősi kikötőjében, az első, vízbe dobott kapuszárny sértetlenül előúszott a hajótest alól. Isten nem engedte, hogy Nikánor ajándéka a tengerbe vesszen. A hatalmas kapuszárnyakat díszes menetben szállították Akkóból Jeruzsálembe, fel, egészen a Szentélybe. Később a Szentély minden kapuját bearanyozták, kivéve Nikánor kapuját. Noha bronzból készült, azt mondják, csillogott, akár az arany. Tíz ember kellett, hogy kinyissa a nehéz kapuszárnyakat és tíz, hogy becsukja azokat. Így aztán csak különleges napokon: szombaton, ünnepeken és újholdkor tárták ki, továbbá amikor a király ellátogatott a Szentélybe. Más napokon az óriási kapuzat oldalán nyíló kis ajtókat használták.

Nikánor rendkívül büszke volt a kapujára. Lehetett is. Nem akadt annak párja az egész világon.

IDŐSKOR másként!

Biztonság

Biztonságot keres?
Várják az Olajág
Otthonok!

Az Olajág Otthonok

- ♦ önálló apartmanokkal,
- ♦ a napi terhek átvételével - mosás, főzés, takarítás stb.
- ♦ elhivatott, hozzáértő szakemberekkel,
- ♦ széles körű gondozási és egészségügyi szolgáltatásokkal,
- ♦ napi 24 órás ápoló személyzettel,
- ♦ helyben működő intézményi orvosi ellátással,
- ♦ rendszeres szakorvosi felügyelettel,
- ♦ gyógytorna, gyógymasször, sószoza, uszoda és egyéb egészségmegőrző szolgáltatásokkal,
- ♦ napi ötszöri, dietetikus által összeállított, menüválasztásos és kóser étkezési lehetőséggel,
- ♦ támogató közösséggel,
- ♦ széles körű program- és önmegvalósítási lehetőséggel **várja Önt!**

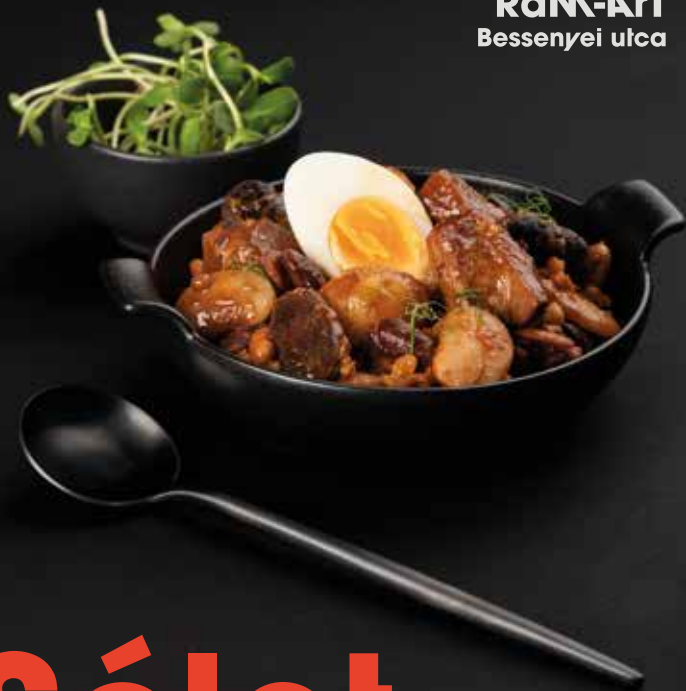
08. 27.
RaM-ArT Színház

**Sinatra-
koncert
jiddis
dallamokkal**

My way

08. 27.
RaM-ArT
Bessenyei utca

Sólet- fesztivál

FILM- HARMÓNIA- KIDS

08. 27.
RaM-ArT Színház

a legnagyobb
rajzfilmslágerek
élőben

Szimfonikus Hangverseny héber témákra

09.03.
Óbudai Zsinagóga

Prokofjev • Goldmark • Grieg

közreműködik:
Villányi Dániel
és a Duna Szimfonikus Zenekar

